

ARTYKUŁY I MATERIAŁY

Radosław Krajniak¹

JESZCZE O KARIERZE KOŚCIELNEJ PAWŁA LEGENDORFA (OK. 1410–23 VII 1467)²

Słowa kluczowe: Paweł Legendorf, diecezja warmińska, średniowiecze, duchowieństwo, zakon niemiecki

Schlüsselwörter: Paul Legendorf, Bistum Ermland, Mittelalter, Priestertum, Deutsche Orden

Keywords: Paulus Legendorf, Diocese of Warmia, Middle Ages, priesthood, Teutonic Order

INSTYTUT BÓŁNOCY
IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO

Paweł Legendorf (*Leendorf*, *de Leendorff*, *Legendorff*, *Legendorp*, *de Legendorf*, *de Legendorff*, *de Legendorp*, *de Legendorp*, *Lugendorff*, *Stange de Legendorff*, *Stanghe de Legendorff*, *Stanghe de Leghendorff*) to postać, wydawać by się mogło, bardzo dobrze rozpoznana w historiografii. Na przestrzeni ponad stu lat poświęcono mu już wiele, choć zaznaczmy od razu, różnej jakości opracowań biograficznych³, a ostatnio ukazał się także obszerny artykuł w którym Jerzy Przeracki bliżej

¹ Stypendysta korzystający ze wsparcia finansowego Fundacji na rzecz Nauki Polskiej (FNP).

² Artykuł powstał w związku z realizacją projektu „Duchowieństwo diecezji chełmińskiej w czasach krzyżackich (do 1466 roku). Studium prozopograficzne”. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC- 2013/09/B/HS3/04212.

³ Por. m.in. J. Przeracki, *Paweł Legendorf*, w: *100 wybitnych postaci Warmii i Mazur w stulecie niepodległości Polski*, red. S. Achremczyk, J. Kielbik, Olsztyn 2018, ss. 20–21; T. Jurkowlaniec, *Nagrobki średniowieczne w Prusach*, Warszawa 2015, ss. 136–137; J. Sikorski, *Paweł Legendorf*, w: *Poczet biskupów warmińskich*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2008, ss. 73–78; E. Gigilewicz, *Legendorf, Stango de Legendorf, Mgowski, Paweł*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 10, Lublin 2004, szp. 653–654; J. Chłosta, *Legendorf Paweł*, w: idem, *Słownik Warmii*, Olsztyn 2002, ss. 198–199; E. Gigilewicz, *Herby biskupów warmińskich*, Lublin 2001, s. 162; B. Jähnig, *Paul Stange v. Legendorf*, w: *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 20, hrsg. v. H. G. Hockerts, Berlin 2001, s. 106; P. Nitecki, *Legendorf Paweł*, w: idem, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*. Wydanie drugie poprawione i uzupełnione, Warszawa 2000, s. 243; A. Sohn, *Deutsche Prokuratoren an der römischen Kurie in der Frührenaissance (1431–1474)*, Köln–Weimar–Wien 1997, s. 394; T. Borawska, *Legendorf Paweł h. Stango*, w: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego* (dalej: SBPN), red. S. Gierszewski, t. 3, red. Z. Nowak, Gdańsk 1997, s. 42; eadem, *Legendorf Paweł h. Stango*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej* (dalej: SBKW), red. J. Guzowski, Olsztyn 1996, ss. 145–146; H.-J. Karp, *Legendorf Paul Stange von*, w: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexikon*, hrsg. v. E. Gatz unter Mitwirkung von C. Brodtkorb, Berlin 1996, s. 412; R. Marchwiński, *Paweł Legendorf*, w: S. Achremczyk, R. Marchwiński, J. Przeracki, *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn 1994, ss. 73–75; P. Nitecki, *Legendorf Paweł*, w: idem, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa

scharakteryzował jego stosunek do zakonu niemieckiego i Królestwa Polskiego⁴. Dzięki dalszym badaniom i analizom nadal możliwe są jednak uzupełnienia i weryfikacje informacji dotyczących aktywnego, ponad pięćdziesięcioletniego życia późniejszego biskupa warmińskiego. Szereg nowych materiałów udało się pozyskać przede wszystkim w wyniku poszukiwań w dotychczas niewykorzystywanych bądź analizowanych jedynie w niewielkim zakresie publikowanych źródłach proveniencji papieskiej, ale także w wyniku kwerend w kilku archiwach. W niniejszym artykule poza przedstawieniem nowych danych dotyczących zarówno Pawła Legendorfa, jak również jego krewnych, uwagę czytelnika chciałbym zwrócić także na błędne bądź nieścisłe informacje, które wciąż powtarzane są w kolejnych pracach poświęconych tej postaci.

*

Najczęściej w literaturze przedmiotu spotykamy się z informacją, że Paweł Legendorf urodził się ok. 1415 roku⁵. Nieco inny pogląd miał Karol Górski, który ostrożnie datował to wydarzenie na okres między 1410 a 1420 rokiem⁶. W ostatnim czasie datę urodzin duchownego postanowił cofnąć na ok. 1410 rok J. Przeracki, argumentując to m.in. faktem, że w 1431 roku Paweł, obejmując prawdopodobnie

1992, s. 120–121; T. Oracki, *Legendorf Paweł*, w: idem, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, t. 2, Olsztyn 1988, ss. 7–8; K. Górski, *Legendorf Paweł h. Stango*, *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 17, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, ss. 1–3; T. Oracki, *Legendorf Piotr Paweł*, w: idem, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV w. do 1945 roku*, Warszawa 1963, ss. 161–162; A. Poschmann, *Paul Stange von Legendorf*, w: *Altpreußische Biographie*, hrsg. v. Ch. Krollmann, Bd. 2, Königsberg 1942–1944, s. 491; J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 2, Gniezno 1883, ss. 421–428. Zob. też informacje biograficzne podane przez K. Wróblewska, *Późnogotycka brązowa płyta nagrobna biskupa warmińskiego Pawła Legendorfa*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* (dalej: KMW), 1966, nr 1, ss. 99–126, głównie ss. 99–101. Wiele lat wcześniej o Legendorfie pisał też A. Eichhorn, ale skupił się on przede wszystkim na okresie jego biskupich rządów na Warmii, zob. idem, *Geschichte der emländischen Bischofswahlen*, *Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands* (dalej: ZGAE), Bd. 1, 1860, ss. 140–149. O Legendorfie wspominał w swojej pracy poświęconej duchowieństwu kapituły głogowskiej także H. Gerlic, jednak nie napisał on o duchownym nic poza informacjami dotyczącymi jego związków z kolegiatą w Głogowie, zob. idem, *Kapituła głogowska w dobie piastowskiej i jagiellońskiej (1120–1526)*, Gliwice 1993, s. 284, nr 308. Postać Legendorfa interesowała badaczy także w związku z niedawną rocznicą tzw. drugiego pokoju toruńskiego, czego przykładem choćby praca T. Chwietkiewicza, oparta jednak niemal wyłącznie na literaturze przedmiotu, nie wnosząca nic nowego, powtarzająca natomiast błędy ze starszej literatury, zob. idem, *O życiu doczesnym, geopolitycznych wyborach oraz losach pochówku biskupa warmińskiego Pawła Legendorfa*, w: *Warmia w Koronie – wokół drugiego pokoju toruńskiego*, Lidzbark Warmiński 2016, ss. 31–54.

⁴ J. Przeracki, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf (CA. 1410–1467). Between the Teutonic Order and Poland*, KMW, 2016, nr 4, ss. 727–768. W ostatnim czasie ów tekst opublikowany został także w języku polskim, zob. J. Przeracki, *Biskup warmiński Paweł Legendorf (ok. 1410–1467). Między zakonem krzyżackim a Polską*, *Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie*, nr 8, 2018, ss. 214–260. Na podstawie tych artykułów J. Przeracki przygotował ostatnio także biogram, który przywołuję w przypisie 3.

⁵ Wymieniając od prac najnowszych do najstarszych zob. T. Chwietkiewicz, op. cit., s. 32; T. Jurkowlanec, op. cit., s. 136; J. Sikorski, *Paweł Legendorf*, s. 73; E. Gigilewicz, *Legendorf*, s. 653; J. Chłosta, *Legendorf*, s. 198; E. Gigilewicz, *Herby*, s. 162; B. Jähnig, op. cit., s. 106; A. Sohn, op. cit., s. 394; T. Borawska, *Legendorf*, w: SBPN, t. 3, s. 42; eadem, *Legendorf*, w: SBKW, s. 145; H.-J. Karp, op. cit., s. 412; T. Oracki, *Legendorf Paweł*, s. 7.

⁶ K. Górski, op. cit., s. 1.

swoje pierwsze beneficjum, musiał mieć co najmniej 21 lat⁷. Wywód Przerackiego wydaje się być warty podtrzymania, choć znane są przykłady obejmowania beneficjów przez osoby młodsze, ledwie kilkunastoletnie. Nie szukając daleko, Adam Legendorf, bratanek Pawła, prowizję na kanonię we Włocławku zdobył już jako 12-latek⁸.

*

Paweł Legendorf pochodził z diecezji chełmińskiej, z Mgowy, położonego w pobliżu Radzyna Chełmińskiego⁹. Wywodził się ze stanu rycerskiego co odnotowywane było w licznych źródłach, niekiedy nawet z podkreśleniem takiego pochodzenia od obojga rodziców¹⁰. W poświęconej mu literaturze często możemy przeczytać, że jego ojcem był sędzia chełmiński Janusz (Jan) Legendorf¹¹, matką natomiast nieznaną z imienia córka wojewody inowrocławskiego (gniewkowskiego) Janusza Kościeleckiego. W konstrukcji tej błędna jest niewątpliwie informacja, że nieznaną z imienia matką duchownego była córka poświęconego od 1412 r. wojewody inowrocławskiego. Badania najpierw Janusza Bieniaka¹², a następnie Sobiesława Szybkowskiego¹³ pokazały wyraźnie, że była ona siostrą wojewody, rodzicami jej zaś byli Mikołaj z Kutna i Jadwiga. Historia powstawania i utrwalania wspomnianego wyżej błędu, była bardzo długa, stąd warto ją pokrótce zreferować

⁷ J. Przeracki, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 217; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 730; zob. też idem, *Paweł Legendorf*, s. 20.

⁸ Zob. *Repertorium Germanicum. Verzeichniss der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation*, (dalej: RG), Bd. 7 (1455–1458), bearb. v. E. Pitz, Tübingen 1989, nr 9; *Bullarium Poloniae litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens* (dalej: Bull. Pol.), t. 6 (1447–1464), ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, P. Szczaniecki, M. Kowalczyk, Rzym–Lublin 1998, nr 880. Kilka informacji na temat Adama podaje też w dalszej części tekstu. Dużo bardziej przekonują, choć są to jedynie hipotezy, pozostałe argumenty wysuwane przez Przerackiego, które również mają uzasadnić przesunięcie roku urodzenia Pawła na ok. 1410 r., zob. J. Przeracki, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, ss. 217–218, przyp. 20; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 730, przyp. 20.

⁹ Na temat miejscowości zob. *Słownik historyczno-geograficzny ziemi chełmińskiej w średniowieczu*, oprac. K. Porębska przy współpracy M. Grzegorza, red. M. Biskup, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, ss. 77–78.

¹⁰ Zob. m.in. Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO), Archiwum Biskupie (dalej: AB), D 1, k. 14r-v; *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia* (dalej: VMPL), T. 2, ed. Augustin Theiner, Rzym 1861, nr 157; Bull. Pol., t. 6, nr 93, 304, 310, 701, 720, 835, 1483; RG, Bd. 6 (1447–1455), bearb. v. J. F. Abert, W. Deeters, Tübingen 1985, nr 4741; Bd. 7, nr 2347; Bd. 8 (1458–1464), bearb. v. D. Brosius, U. Scheschke, Tübingen 1993, nr 4752.

¹¹ Szerzej o nim zob. T. Borawska, *Legendorf Janusz*, w: SBPN, t. 3, s. 41; zob. też G. Białuński, *Ród Prusa Kleca ze szczególnym uwzględnieniem rodziny von Pfeilsdorfów-Pilewskich*, Malbork 2006, s. 96.

¹² J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej w późnym średniowieczu i jej majątki*, w: *Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*, red. O. Krut-Horonziak, L. Kajzer, Włocławek 1995, s. 34.

¹³ Zob. S. Szybkowski, *Kościelcy ze Skępego herbu Ogon i ich protoplaści. Studium z dziejów późnośredniowiecznej rodziny możnowładczej*, Gdańsk 2018, s. 83, 133, 402, 469; idem, *O potomstwie kasztelana dobrzyńskiego Andrzeja z Woli i Radzików*, w: *Odkrywczy, princepsi, rozbójnicy*, red. B. Śliwiński, Malbork 2007 (Studia z dziejów średniowiecza, nr 13), s. 293; idem, *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu (1370–1501)*, Gdańsk 2006, s. 577.

zwracając uwagę na zagrożenia jakie niesie ze sobą brak weryfikacji wyników starszej historiografii i ciągle powtarzanie błędów popełnionych przez poprzedników.

Jeszcze w XIX wieku Wojciech Kętrzyński w dwóch swoich pracach pisał albo, że żoną Janusza Legendorfa była córka Janusza Kościeleckiego albo, że Janusz Legendorf był zięciem Janusza Kościeleckiego¹⁴. K. Górski w 1949 roku napisał jedynie, że Janusz Legendorf „był ożeniony z Kościelecką”¹⁵. Dziesięć lat później Marian Biskup, mimo że powoływał się na Kętrzyńskiego stwierdził, najpewniej jednak przez pomyłkę, że to Janusz Kościelecki był zięciem Janusza Legendorfa¹⁶. W 1963 roku Tadeusz Oracki zaznaczył ogólnie, że „matką biskupa miała być Polka”¹⁷. Kilka lat później informację o matce Pawła, którą miała być rzekomo córka Janusza Kościeleckiego, podała Kamila Wróblewska¹⁸. Wiadomość tę powtórzył następnie K. Górski¹⁹, a w 1988 roku T. Oracki w kolejnym biogramie poświęconym tej postaci²⁰. W 1994 roku Roman Marchwiński pisząc o rodzicach Legendorfa dość ogólnie stwierdził, że „matka pochodziła z Kościeleckich”. Być może nieświadomie, niemniej tym nie do końca precyzyjnym opisem powielił powtarzanej wcześniej nieprawdziwej informacji²¹. Niestety w niedługim czasie błąd ten utrwała w aż dwóch biogramach Teresa Borawska²². To zaś najpewniej spowodowało, że ta błędna informacja na dobre zagościła w historiografii i powtarzana była w ostatnich latach przez kolejnych badaczy²³.

Przyglądając się innym członkom rodziny Legendorfów, możemy z pewnością stwierdzić, że bratem Pawła był Jan, jeden z założycieli Związku Pruskiego, który w okresie wojny trzynastoletniej, w 1456 roku, zginął pod Radzyniem²⁴. Wcześniej jako jego brat (frater germanus) wzmiankowany był w dokumentach

¹⁴ Zob. W. Kętrzyński, *O narodowości polskiej w Prusiech Zachodnich za czasów krzyżackich. Studium historyczno-etnograficzne* (osobne odbicie z Pamiętnika Akademii Umiejętności w Krakowie), Kraków 1874, s. 66; idem, *O ludności polskiej w Prusiech niegdyś krzyżackich*, Lwów 1882, s. 128, 140 gdzie pisze, że „...Janusz Stango Mgowski, sędzia ziemski chełmiński, pojął za żonę córkę Janusza Kościeleckiego, wojewody gniewkowskiego, a późniejszy biskup warmiński Paweł był synem z tego małżeństwa” i s. 594 gdzie pisze z kolei, że „Pierwszym Polakiem na stolicy warmińskiej był Paweł Stango z Mgowia, syn Janusza Mgowskiego, sędziego ziemskiego chełmińskiego, i Kościeleckiej, wojewodzianki gniewkowskiej”.

¹⁵ Zob. *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce*. Zbiór tekstów źródłowych pod red. K. Górskiego, Poznań 1949, s. 254.

¹⁶ Zob. M. Biskup, *Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV wieku*, Warszawa 1959, s. 118.

¹⁷ Zob. T. Oracki, *Legendorf Piotr Paweł*, s. 161.

¹⁸ Zob. K. Wróblewska, *Późnogotycka*, s. 99.

¹⁹ Zob. K. Górski, op. cit., s. 2.

²⁰ Zob. T. Oracki, *Legendorf Paweł*, s. 7.

²¹ Zob. R. Marchwiński, op. cit., s. 73.

²² Zob. T. Borawska, *Legendorf*, w: SBKW, s. 145; eadem, *Legendorf*, w: SBPN, t. 3, s. 42 (dodatkowo tę błędą informację powtórzyła w biogramie poświęconym Januszowi, zob. eadem, *Legendorf Janusz*, s. 41).

²³ Zob. J. Sikorski, *Paweł Legendorf*, s. 73; T. Chwietkiewicz, op. cit., s. 32; J. Przeracki, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, ss. 728–729; idem, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 216; idem, *Paweł Legendorf*, s. 20. Za Borawską informację tę powielił także G. Białuński, op. cit., s. 96.

²⁴ *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce*, s. 239. O nim i jego potomstwie zob. też G. Białuński, op. cit., ss. 96–97.

papieskich choćby 20 grudnia 1449 roku, gdy wraz z żoną Gertrudą de Bancko wystarał się o odpust zupełny in articulo mortis oraz prawo do korzystania z przenośnego ołtarza²⁵. Grzegorz Białuński nie wykluczał poza tym, że bratem przysłego biskupa mógł być jeszcze Otto²⁶. Źródła proveniencji papieskiej przynoszą również kilka innych informacji o osobach spokrewnionych z Pawłem. Dzięki nim wiemy, że jego bratankiem był duchowny Adam Legendorf, kleryk diecezji chełmińskiej, który w źródłach bywał określany niekiedy jako syn Jana i podobnie jak stryj od młodych lat przebywał w Rzymie²⁷. Spokrewniony z Pawłem musiał być z pewnością również Mikołaj Stange de Legendorf po którego śmierci w 1448 roku miał objąć parafię w Grudziądzu²⁸, a być może także Wawrzyniec Legendorf, subkolector chełmiński poświadczany na tej funkcji w latach 1427–1433²⁹. Więzy pokrewieństwa łączyły Pawła również z określonym w źródłach jako jego „nepos”, Mikołajem Cruczborgiem (Crutzborch, Creuczberg), duchownym, który objął po nim dziekanę we Włocławku³⁰ oraz zapisanym w ten sam sposób w 1453 roku Fabianem de Legendorff, który w źródle, określony dodatkowo imieniem „domicellus” pojawił się wraz z żoną Anną, jako pochodzący z Maulen w diecezji warmińskiej³¹. Krewnym Pawła był bez wątpienia także duchowny Konrad Tostier, co wyraźnie podkreśla dokument papieski z 1456 roku³². Choć nie zostało to jednoznacznie odnotowane w źródle, spokrewnieni z nim byli pewnie również poświadczeni w 1451 roku, pochodzący z diecezji chełmińskiej Theodericus Stange de Legendorff wraz z małżonką Barbarą, Otto Stange de Legendorff³³ z małżonką Barbarą oraz Andreas

²⁵ RG, Bd. 6, nr 3583; Bull. Pol., t. 6, nr 315.

²⁶ G. Białuński, op. cit., ss. 96–97.

²⁷ RG, Bd. 8, nr 382; Bull. Pol., t. 6, nr 1375; zob. też inne źródła dotyczące jego życia i działalności m.in. RG, Bd. 7, nr 9; Bd. 8, nr 12; Bull. Pol., t. 6, nr 880, 1215, 1375, 1899. Adam Legendorf zmarł młodo przebywając w Perugii. O jego śmierci informuje choćby dokument datowany na dzień 25 VII 1464 r., zob. RG, Bd. 8, nr 4285; zob. też ibidem, Bd. 9 (1464–1471), bearb. v. H. Höing, H. Leerhoff und M. Reimann, Tübingen 2000, nr 2554, 3640, 4901; Bull. Pol., t. 7 (1464–1471), ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, J. Smołucha, P. Stanko, Rzym–Lublin 2006, nr 68.

²⁸ RG, Bd. 6, nr 4741; Bull. Pol., t. 6, nr 207; zob. też kilka uwag o karierze Mikołaja w: R. Krajniak, *Duchowieństwo kapituły katedralnej w Chełmży do 1466 roku. Studium prozopograficzne*, Toruń 2013, ss. 65–66 oraz T. Borawska, *Preußische Jura-Studenten an italienischen Universitäten vor 1525*, w: *Von Preußenland nach Italien. Beiträge zur kultur- und bildungsgeschichtlichen Vernetzung europäischer Regionen*, hrsg. v. M. Mersiowsky und A. Mentzel-Reuters, Innsbruck 2015, s. 112. Zob. też inne źródła oświetlające jego karierę m.in. RG, Bd. 5 (1431–1447), bearb. v. H. Diener und B. Schwarz, Tübingen 2004, nr 7119; Bull. Pol., t. 5 (1431–1449), ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, M. Kowalczyk, A. Wajs, H. Wajs, Rzym–Lublin 1995, nr 319, 578.

²⁹ M. D. Kowalski, *Proventus Camerae Apostolicae debiti. Opłaty duchowieństwa polskiego na rzecz papieństwa w latach 1417–1484*, Kraków 2010, s. 161.

³⁰ Bull. Pol., t. 6, nr 815, 1466, 1475, 1483; RG, Bd. 6, nr 4532; Bd. 8, nr 4437.

³¹ RG, Bd. 6, nr 1188. Zapewne już inny Fabianus de Legendorff w 1469 roku notowany był w aktach papieskiej penitencjarii, zob. Bull. Pol., t. 7, nr 729.

³² RG, Bd. 7, nr 364; Bull. Pol., t. 6, nr 1043. O Konradzie i jego karierze zob. T. Borawska, *Tostier (Coscier) Konrad*, w: SBKW, s. 255. Więcej na jego temat również w przygotowywanej przeze mnie do druku monografii poświęconej członkom warmińskiej kapituły katedralnej do 1466 r.

³³ Być może chodzi tu o domniemanego drugiego brata Pawła, o którym wspominał G. Białuński, zob. wyżej.

Stange de Legendorff z żoną Anną³⁴. W literaturze przedmiotu odnajdujemy również informację, że córkami Jana, a więc bratanicami Pawła, miały być Małgorzata i Anna³⁵. Synami tegoż Jana, jak czytamy u W. Kętrzyńskiego mieli być natomiast Szymon i Andrzej, którzy zmarli bezpotomnie³⁶. K. Górski uznał wreszcie Pawła Legendorfa za ostatniego przedstawiciela swego rodu³⁷. Warto również nadmienić, że rodzinę duchownego łączyło się niekiedy w historiografii ze starym pruskim rodem Stango (Stangonów)³⁸. Przywoływany po raz wtóry K. Górski wywodził rodzinę późniejszego biskupa z Turynii i uważał, że przybyła ona do Prus w XIII wieku³⁹.

Zaprezentowane powyżej uwagi na temat faktycznych i domniemyanych związków rodzinnych Pawła nie wyczerpują z pewnością tematu, pokazują natomiast, że szczegółowe badania nad genealogią Legendorffów wydają się być pilnym postulatem badawczym, a znaczna ilość rozproszonych wzmianek źródłowych wymaga niewątpliwie uporządkowania i bardziej pogłębionej analizy.

Paweł Legendorff w źródłach określany był jako kleryk diecezji chełmińskiej⁴⁰. Był również ponad wszelką wątpliwość dobrze wykształcony. Na temat jego studiów autorzy dotychczasowych biogramów podawali jednak różne, nie zawsze potwierdzone źródłowo informacje. Jan Korytkowski w 1883 roku pisał, że Legendorff po odbytych naukach w kraju, wyjechał na studia do Rzymu⁴¹. O rzymskich studiach duchownego pisał pod koniec XIX wieku także Victor Röhrich⁴². Jako studiującego w Lipsku w latach 1441–1442 widział go natomiast Hermann Freytag, o czym pisał już w 1902 roku⁴³. T. Oracki w 1963 roku twierdził, że Paweł „kształcił się w Krakowie i Rzymie”⁴⁴. Powtórzyła za nim te informacje trzy lata później K. Wró-

³⁴ RG, Bd. 6, nr 217, 4686, 5447; Bull. Pol., t. 6, nr 552–554.

³⁵ K. Górski, op. cit., s. 2; zob. też B. Janiszewska Mincer, *Legendorff Fabian h. własnego*, PSB, t. 17, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, s. 1.

³⁶ W. Kętrzyński, *O ludności polskiej*, s. 128, przypis 1.

³⁷ K. Górski, op. cit., s. 2.

³⁸ Zob. m.in. T. Oracki, *Legendorff Piotr Paweł*, s. 161; K. Wróblewska, *Późnogotycka*, s. 99. Wcześniej przede wszystkim W. Kętrzyński, *O ludności polskiej*, s. 128, a za nim m.in. B. Leśnodorski, *Dominium warmińskie (1243–1569)*, Poznań 1949, s. 112.

³⁹ K. Górski, op. cit., s. 2. Informację tę powtórzyli w ostatnim czasie m.in. A. Sohn, op. cit., s. 128; H.-J. Karp, op. cit., s. 412; J. Sikorski, *Paweł Legendorff*, s. 73.

⁴⁰ Zob. m.in. Bull. Pol., t. 6, nr 93 (30 X 1447); RG, Bd. 6, nr 4741 (2 XI 1447); Bull. Pol., t. 6, nr 193 (10 X 1448), nr 207 (19 XII 1448); RG, Bd. 6, nr 2011 (1 IX 1452); Bull. Pol., t. 6, nr 701 (17 V 1453); RG, Bd. 7, nr 2781 (5 VI 1456); VMPL, T. 2, nr 157 (5 X 1457); RG, Bd. 8, nr 4752 (28 VI 1459).

⁴¹ J. Korytkowski, op. cit., s. 421.

⁴² V. Röhrich, *Ermland im dreizehnjährigen Städtekriege*, ZGAE, Bd. 11, 1897, s. 397.

⁴³ H. Freytag, *Die Beziehungen der Universität Leipzig zu Preussen von ihrer Begründung bis zur Reformation 1409–1539*, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins (dalej: ZWG), H. 44, 1902, s. 108.

⁴⁴ T. Oracki, *Legendorff Piotr Paweł*, s. 161.

blewska⁴⁵. W 1972 roku K. Górski stwierdził dość niespodziewanie, że na temat jego studiów nie wiadomo nic⁴⁶. W 1988 roku drugi biogram poświęcony Legendorfowi napisał natomiast T. Oracki. Tym razem doszedł do wniosku, że duchowny w 1441 roku rozpoczął studia w Lipsku, rok później został tam bakałarzem, a następnie udał się na studia do Rzymu⁴⁷. Warto zauważyć w tym miejscu, że cytowany autor nie podał już tym razem informacji o domniemanych studiach Pawła w Krakowie. Niestety informacja ta pojawiła się w 1992 roku, w biogramie opublikowanym przez Piotra Niteckiego⁴⁸. W 1996 roku Hans-Jürgen Karp słusznie pisał o studiach duchownego w Lipsku i zdobytym tam stopniu bakałarza. Nie podniósł już jednak kwestii jego ewentualnych studiów rzymskich⁴⁹. Podobnie uczyniła T. Borawska w dwóch poświęconych Pawłowi biogramach, które opublikowane zostały w latach 1996–1997⁵⁰, choć w książce o życiu umysłowym na Warmii w czasach Kopernika, opublikowanej w 1996 roku, stwierdziła jednak że duchowny odbył studia w Rzymie⁵¹. W pierwszym z wymienionych biogramów wspomniana autorka zauważyła dodatkowo, że nieznanie jest miejsce uzyskania przez Legendorfa stopnia magistra⁵². W wydanej niemal w tym samym czasie, w 1997 roku, pracy o niemieckich prokuratorach w kurii rzymskiej Andreas Sohn znów wspominał jedynie o lipskim okresie studiów duchownego⁵³. Niestety już w 2000 roku, w swym powtórzonym niemal dosłownie, drugim biogramie poświęconym Pawłowi, P. Nitecki powtarza tylko wcześniejsze informacje sugerując, że duchowny studiował w Krakowie i Rzymie⁵⁴. Rok później o rzekomych krakowskich studiach Legendorfa pisał także Edward Gigilewicz⁵⁵. Znów jedynie o studiach Pawła w Lipsku wspominają w kolejnych biogramach Bernhart Jähnig w 2001 roku⁵⁶, Jan Chłosta w 2002 roku⁵⁷, E. Gigilewicz w 2004 roku, który tym samym zrezygnował z podawanej wcześniej informacji o studiach duchownego w Krakowie⁵⁸, oraz Jerzy Sikorski w 2008 roku⁵⁹. Tadeusz Jurkowlaniec w 2015 roku w swojej pracy o nagrobkach w średniowiecznych Prusach napisał z kolei, że Legendorf studiował poza Lipskiem także w Rzymie⁶⁰. W podobnym tonie wypowiedział

⁴⁵ K. Wróblewska, *Późnogotycka*, s. 99.

⁴⁶ K. Górski, op. cit., s. 2.

⁴⁷ T. Oracki, *Legendorf Paweł*, s. 7.

⁴⁸ P. Nitecki, *Legendorf Paweł*, s. 120.

⁴⁹ H.-J. Karp, op. cit., s. 412.

⁵⁰ T. Borawska, *Legendorf*, w: SBKW, s. 145; eadem, *Legendorf*, w: SBPN, t. 3, s. 42.

⁵¹ Zob. eadem, *Życie umysłowe na Warmii w czasach Mikołaja Kopernika*, Toruń 1996, s. 83.

⁵² Eadem, *Legendorf*, w: SBKW, s. 145.

⁵³ A. Sohn, op. cit., s. 394.

⁵⁴ P. Nitecki, *Legendorf Paweł*, s. 243.

⁵⁵ E. Gigilewicz, *Herby*, s. 162.

⁵⁶ B. Jähnig, op. cit., s. 106.

⁵⁷ J. Chłosta, op. cit. s. 198.

⁵⁸ E. Gigilewicz, *Legendorf*, s. 653.

⁵⁹ J. Sikorski, *Paweł Legendorf*, s. 73.

⁶⁰ T. Jurkowlaniec, op. cit., s. 136. Podobnie uczynił zresztą w 2016 roku T. Chwietkiewicz, op. cit., s. 32.

się ostatnio również J. Przeracki pisząc, że „w latach 1441–1442 Legendorf studiował w Lipsku, gdzie uzyskał bakalaureat (licencjat) w zakresie sztuk wyzwolonych. Prawdopodobnie stamtąd udał się do Rzymu, gdzie studiował na uniwersytecie La Sapienza i zapewne właśnie tam uzyskał stopień magistra”⁶¹. Próbuując uporządkować te wszystkie informacje, których przegląd wyraźnie pokazuje jak niejednoznaczne stanowisko zajmowali przez lata badacze, rozpocząć należy z pewnością od wykluczenia krakowskich studiów z życiorysu Legendorfa. Jego obecności na tej wszechnicy nie potwierdzają żadne źródła, w tym przede wszystkim zachowana i opublikowana metryka uniwersytetu krakowskiego⁶². Warto zwrócić też uwagę na ostatnie, przywoływane już wielokrotnie, badania J. Przerackiego, który słusznie zauważył, że Paweł studentem, choć nie wiadomo gdzie, był już zdaje się w 1432 roku, o czym przekonuje list kierowany przez komturów tczewskiego i bałgijskiego do wielkiego mistrza zakonu niemieckiego⁶³. Prawdą jest naturalnie, że od lata 1441 roku poświadczany był już z pewnością na uniwersytecie lipskim, gdzie immatrikułował się z licznym rozpoczynając wówczas kształcenie w Lipsku grupą młodzieży z Prus⁶⁴. Tam już w semestrze zimowym 1442 roku osiągnął bakalaureat sztuk wyzwolonych⁶⁵. Tytułował się później również magistrem⁶⁶. Otwartą kwestią

⁶¹ Cyt. za J. Przeracki, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 218; zob. też idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 730; idem, *Paweł Legendorf*, s. 20.

⁶² Zob. *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska przy współpracy R. Grzesika, T. 1, Tekst; T. 2, Indeksy, Kraków 2004.

⁶³ J. Przeracki, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 216; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 729; por. też *Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*, Bd. 4, hrsg. v. V. Röhrich, F. Liedtke, H. Schmauch, Braunsberg 1935, nr 400, gdzie opublikowane zostały fragmenty wspomnianego źródła.

⁶⁴ *Die Matrikel der Universität Leipzig* (dalej: MUL), Bd. 1, *Die Immatrikulationen von 1409–1559*, hrsg. v. G. Erler, Leipzig 1895, ss. 133–134; zob. też *Prussia scholastica. Die Ost- und Westpreussen auf den mittelalterlichen Universitäten*, gesammelt von M. Perlbach, Braunsberg 1895, s. 84; H. Kenkel, *Studenten aus Ost- und Westpreußen an außerpreussischen Universitäten vor 1815*, Hamburg 1981, s. 164.

⁶⁵ MUL, Bd. 2, *Die Promotionen von 1409–1559*, hrsg. v. G. Erler, Leipzig 1897, s. 130; H. Kenkel, op. cit., s. 164.

⁶⁶ Jako magister poświadczony został choćby 14 VI 1447 roku, zob. AAWO, AB, D 1, k. 23r-24v; AB, Eh 154–155; zob. też m.in. Bull. Pol., t. 6, nr 207 (19 XII 1448); Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin–Dahlem, XX. Hauptabteilung (dalej: GStA PK, XX. HA), Ordensbriefarchiv (dalej: OBA), nr 9940 (1 VI 1449); Bull. Pol., t. 6, nr 310 (3 XII 1449); GStA PK, XX. HA, OBA, nr 11281 (23 VI 1452), 11297 (VI 1452), 11325 (23 VII 1452); RG, Bd. 6, nr 2011 (1 IX 1452); GStA PK, XX. HA, OBA, nr 11453 (22 IX 1452), 11866 (18 III 1453); Bull. Pol., t. 6, nr 746 (23 X 1453); *Annaty z Królestwa Polskiego w XV wieku (1421–1503)* (dalej: Annaty), wyd. M. D. Kowalski, Kraków 2002 (Monumenta Poloniae Vaticana, t. X, Akta Kamery Apostolskiej, vol. IV), nr 518 (7 XI 1453); GStA PK, XX. HA, OBA, nr 12510 (11 XI 1453); Annaty, nr 521 (11 XII 1453); Bull. Pol., t. 6, nr 835 (23 XII 1454); RG, Bd. 7, nr 2347 (20 IV 1455), 9 (20 IV 1455); Bull. Pol., t. 6, nr 991 (30 XII 1455); RG, Bd. 7, nr 2781 (5 VI 1456); VMPL, T. 2, nr 157 (5 X 1457); Bull. Pol., t. 6, nr 1199 (18 XII 1457); RG, Bd. 7, nr 2302 (13 V 1458); Bull. Pol., t. 6, nr 1258 (13 V 1458); RG, Bd. 7, nr 2639 (16 V 1458); Annaty, nr 575 (17 VII 1458); RG, Bd. 7, nr 5 (18 VII 1458); Bd. 8, nr 4630 (29 XII 1458); Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (dalej: AAWr), dokumenty z sygnaturami literowymi, G. 10b (13 IV 1459); VMPL, T. 2, nr 160 (13 IV 1459); RG, Bd. 8, nr 4752 (13 IV 1459), 3366 (14 IV 1459), 5280 (16 VIII 1459), 4437 (24 XI 1459); Annaty, nr 585 (28 XI 1459); RG, Bd. 8, nr 4107 (5 XII 1459), 2930 (9 I 1460), 12 (30 XII 1463).

pozostają jego ewentualne studia w Rzymie, których jednak mimo milczenia źródeł wykluczyć nie możemy, biorąc przede wszystkich pod uwagę fakt podjęcia przez niego pracy w kurii papieskiej, o czym przyjdzie nam jeszcze w tym tekście wspomnieć. Pozostając nadal przy zagadnieniu wykształcenia Legendorfa, zauważmy, że choć nic nie wiemy na temat jego ewentualnego księgozbioru, a szczególnie jego wielkości, to posiadamy informację o kupionym przez niego 16 lipca 1451 roku za sześć dukatów brewiarzu⁶⁷. O szerokich horyzontach, a być może również o zamiłowaniu do sztuki, zdaje się przemawiać poza tym fakt, że w późniejszym okresie, m.in. w 1461 r., przebywając już na Warmii, znaczne środki przeznaczył choćby na paramenty złotnicze dla kaplicy na zamku w Olsztynie⁶⁸. W następnych latach miał zakupić również krucyfiksy i inne przedmioty sakralne, które następnie zdeponował, i które mimo późniejszych starań biskupa Watzenrodego już na Warmię nie wróciły⁶⁹.

Od ok. 1447 roku Legendorf podjął pracę w kurii rzymskiej i został papieskim dworzaninem, pozostając najpierw w otoczeniu Mikołaja V, a następnie także dwóch kolejnych papieży, Kaliksta III i Piusa II⁷⁰. Jako pisarz i familiaris papieski notowany był już na pewno 14 czerwca 1447 roku⁷¹. W tym kontekście warto też zauważyć, że 30 października t.r. wystąpił do papieża z supliką o nadanie mu wającego po rezygnacji Jana Vochsa (Fochsa) urzędu pisarza listów apostolskich⁷². Stanowisko to zostało mu szybko powierzone o czym świadczy dokument papieski z 2 listopada t.r.⁷³ M.in. 10 października i 19 grudnia 1448 roku ponownie określany był w źródłach jako pisarz i familiaris papieski⁷⁴. W tej roli, niekiedy również jako abrewiator, później także jako notariusz i protonotariusz, poświadczany był w licznych dokumentach w kolejnych latach⁷⁵. W tym okresie swojej działalności,

⁶⁷ A. Sohn, op. cit., s. 168.

⁶⁸ K. Wróblewska, *Kultura artystyczna Warmii i Prus Krzyżackich u schyłku XV i na początku XVI wieku*, w: *Dzieje Warmii i Mazur w zarysie*, T. 1, *Od pradziejów do 1870*, Warszawa 1981, s. 168; zob. też T. Oracki, *Legendorf Paweł*, s. 8.

⁶⁹ K. Wróblewska, *Kultura artystyczna Warmii i Prus Krzyżackich*, s. 168; T. Oracki, *Legendorf Paweł*, s. 8.

⁷⁰ Błąd popełniła K. Wróblewska pisząc, że był sekretarzem papieża Kaliksta V, Kaliksta VI i Piusa II, zob. eadem, *Późnogotycka*, s. 99. Przez pomyłkę o Piusie III pisał poza tym T. Oracki, zob. idem, *Legendorf Piotr Paweł*, s. 161.

⁷¹ AAWO, AB, D 1, k. 23r-24v; zob. też ibidem, AB, Eh 154–155; por. *Scriptores rerum Warmiensium oder Quellenschriften zur Geschichte Ermlands* (dalej: SRW), Bd. 1, hrsg. v. C. P. Woelky, J. M. Saage, Braunsberg 1866, s. 98–99, przypis 103.

⁷² Bull. Pol., t. 6, nr 93.

⁷³ RG, Bd. 6, nr 4741.

⁷⁴ Bull. Pol., t. 6, nr 193, 207.

⁷⁵ Zob. m.in. Bull. Pol., t. 6, nr 207, 235, 304, 310, 315, 588, 701, 746, 811, 815, 835, 867, 880, 1034, 1043, 1055, 1199, 1215, 1258, 1315, 1389, 1466, 1475, 1483, 1495; RG, Bd. 6 nr, 1188, 1743, 3064, 3388, 3583, 4532, 4741; Bd. 7, nr 5, 9, 1421, 2302, 2347, 2457, 2639, 2781, 2819; Bd. 8, nr 1259, 1345, 3366, 4107, 4437, 4630, 4752, 5046,

jako pisarz papieski, kontrasygnował chociażby bullę papieża Mikołaja V z 8 lutego 1449 roku, która potwierdzała prawa wielkiego mistrza do obsady dwóch kanonii we Fromborku⁷⁶. Szybko stanął jednak w tej sprawie po stronie kapituły warmińskiej, która dążyła do uchylenia tego przywileju i aktywnie działał w tej sprawie na dworze papieskim, finalnie parafując w 1453 roku również bullę papieską mocą której cofnięty został przywilej dla wielkiego mistrza⁷⁷. Ten krok wpłynął oczywiście na ochłodzenie jego relacji z władzami zakonu niemieckiego⁷⁸. W trakcie pracy w kurii rzymskiej regulował poza tym w Kamerze Apostolskiej należności, m.in. annaty i serwicia oraz inne zobowiązania w imieniu licznych duchownych⁷⁹, a także dopełniał za nich innych formalności związanych np. z rezygnacjami z urzędów⁸⁰. Miał również, co niekiedy podkreśla się w literaturze przedmiotu, prowadzić sprawę kościoła hiszpańskiego⁸¹. Z tego okresu jego działalności warto przywołać także list z 27 sierpnia 1454 roku, kiedy to Paweł jako pisarz papieski zwracał się do gubernatora Prus, Jana Bażyńskiego, by ten przyjął życzliwie posła królewskiego, podkanclerzego i archidiacona gnieźnieńskiego Jana Lutka z Brzezia. Dodatkowo informował Bażyńskiego m.in. o działaniach Turków w Albanii⁸². W sierpniu 1459 roku wzmiankowany był jako orator (poseł) papieski na dworze cesarza Fryderyka w Wiedniu⁸³. Pracując w kurii rzymskiej Legendorf mógł liczyć nie tylko na

5280; VMPL, T. 2, nr 157, 160, 172; Annaty, nr 518, 521, 540, 552, 562, 575–577, 586; *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch* (dalej: Liv. Urk.), Abt. 1, Bd. 11, hrsg. v. P. Schwartz, Riga–Moskau 1905, nr 40; AAWr, G. 10a; G. 10b; Archiwum Państwowe w Toruniu (dalej: APT), Akta Miasta Torunia (dalej: AMT), Dokumenty i listy, Kat. I, nr 1546; AAWO, Dokumenty Kapituły (dalej: Dok. Kap.) B 23; L 83a.

⁷⁶ Zwrócił na to uwagę już J. Sikorski, zob. idem, *Monarchia Polska i Warmia u schyłku XV wieku. Zagadnienia prawno-ustrojowe i polityczne*, Olsztyn 1978, s. 46.

⁷⁷ Zob. AAWO, Dok. Kap. B 23.

⁷⁸ Szczegółowo opisał to ostatnio J. Przeracki, zob. idem, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 222; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 734.

⁷⁹ Z taką sytuacją spotykamy się m.in. W 1453, 1456, 1458 i 1459 roku, zob. Annaty, nr 518, 575–577; RG, Bd. 7, nr 5, 661, 2457, 2819; Bd. 8, nr 1345, 3084, 4107, 4437, 5046.

⁸⁰ Tak było chociażby 13 V 1458 roku w związku z rezygnacją z urzędu pisarza bulli papieskich przez Heinricha Senftlebens, zob. RG, Bd. 7, nr 2302 oraz 16 V t.r. w związku z rezygnacją Senftlebensa z kanonii i prebendy w Kolonii, zob. RG, Bd. 7, nr 2639. Zwrócił już uwagę na te źródła także Andreas Sohn, zob. idem, op. cit., ss. 237–238. Zob. też inne źródła dokumentujące zaangażowanie się Pawła w załatwianie w Stolicy Apostolskiej szeregu spraw w imieniu innych osób, zob. m.in. RG, Bd. 8, nr 3366, 4107.

⁸¹ T. Borawska, *Legendorf*, w: SBPN, t. 3, s. 42; eadem, *Legendorf*, w: SBKW, s. 145. Powtórzyli tę informację ostatnio także choćby T. Chwietkiewicz, op. cit., s. 32 i J. Przeracki, zob. idem, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 218; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 730.

⁸² APT, AMT, Dokumenty i listy, Kat. I, nr 1546. List ten opublikował przed ponad wiekiem Gustav Sommerfeldt, błędnie jednak datując go na dzień 26 sierpnia, zob. idem, *Drei Handfesten aus ehemals Lehndorffschem Gebiet, 1373, 1446, 1473, und einige die ältere Vergangenheit dieses Geschlechts betreffende anderweitige Urkunden, 1424, 1454, 1476, 1484*, Mitteilungen der Literarischen Gesellschaft Masovia, Jg. 12, 1907, s. 148. Błąd ten powtórzył następnie M. Biskup, szerzej omawiając wspomniany list, zob. idem, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466*, Warszawa 1967, s. 234 oraz ostatnio J. Przeracki, zob. idem, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 223; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 735. Wcześniej wspominał o tym liście, podając przy tym właściwą datę, jeszcze H. Schmauch, zob. idem, *Die kirchenpolitischen Beziehungen des Fürstbistums Ermland zu Polen*, ZGAE, Bd. 26, 1938, s. 271, przypis 2; por. też GStA PK, XX, HA, OBA, nr 13054 (niemieckojęzyczny odpis).

⁸³ RG, Bd. 8, nr 1259, 5280. W trakcie pobytu na wiedeńskim dworze cesarskim miał poruszać także

wsparcie w obliczu starań o różne beneficja, ale również prosić o inne przywileje i łaski. 10 maja 1455 roku uzyskał np. zgodę na wybór spowiednika⁸⁴, a 11 stycznia 1460 roku zgodę na używanie przenośnego ołtarza⁸⁵. Wspomnieć należy też o uzyskiwanych dyspensach pozwalających mu łączyć różne beneficja, które omawiam dokładniej w dalszej części artykułu. Odnotujmy jeszcze tylko, że z urzędu skryptora papieskiego, jak wynika z jednego ze źródeł, miał zrezygnować najdalej 9 stycznia 1460 roku⁸⁶, oraz że jego imię i nazwisko odnotowane zostało wśród członków rzymskiego bractwa Santa Maria dell' Anima, do którego został przyjęty już w 1449 roku⁸⁷.

Przyglądając się działalności Pawła, uwagę należy zwrócić również na jego pozostałe kontakty z przedstawicielami władzy świeckiej i kościelnej. Blisko współpracował chociażby z Eneaszem Sylwiuszem Piccolominim, późniejszym papieżem Piusem II, którego wspierał w okresie jego starań o warmiński tron biskupi⁸⁸. W Italii pracował również na zlecenie władz miejskich Wrocławia będąc przez nich powołanym w 1459 roku na jednego z prokuratorów⁸⁹. Działal tam w imieniu rady do lata 1460 roku, starając się chociażby o uzyskanie przez Wrocław przywileju odpustowego⁹⁰. Okres jego aktywności i starań o kolejne beneficja i urzędy to w dużej mierze jednak lawirowanie między współpracą z władzami zakonu niemieckiego, a królem polskim, co potwierdzą kolejne części niniejszego tekstu, a na co szczególnie uwagę zwrócił w ostatnim czasie J. Przeracki, do którego szczegółowych ustaleń w tym miejscu odsyłam⁹¹.

blżej nieokreślone w źródle sprawy kościoła warmińskiego. Dodatkowo miejscowy kupiec (mercator) Simon Poul miał mu pożyczyć wówczas 500 florenów węgierskich, zob. ibidem, nr 1259, 5280.

⁸⁴ RG, Bd. 7, nr 2347.

⁸⁵ Ibidem, Bd. 8, nr 4752.

⁸⁶ Ibidem, nr 2930. Zauważmy jednak, że jako notariusz, skryptor i familiaris papieski określony został jeszcze chociażby 11 stycznia t.r., gdy papież zezwalał mu na korzystanie z przenośnego ołtarza, zob. edycję tego dokumentu w: J. Smołucha, *Spór o biskupstwo warmińskie w czasie wojny trzynastoletniej na tle stosunków Polski z papieżem w połowie XV wieku*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne, 2005, z. 132, s. 54. Zob. też inne niepublikowane i nieomawiane tu szerzej źródła dotyczące jego obecności w Rzymie oraz działalności w tym okresie czasu, zob. m.in. GStA PK, XX. HA, OBA, nr 9781, k. 5r, nr 9940, 10119, 10167, 10554, 11258, 11297, 11866, 12510, 14554. Zob. też Liv. Urk., Abt. 1, Bd. 10, begründet von F. G. v. Bunge, im Auftrage der baltischen Ritterschaften und Städte fortgesetzt von H. Hildebrand und nach ihm von P. Schwartz, Riga–Moskau 1896, nr 636; Bd. 11, nr 2, 8, 259.

⁸⁷ Zob. B. Jähnig, op. cit., s. 106; A. Sohn, op. cit., s. 394; H. Freytag, *Preussen und das deutsche Nationalhospiz St. Maria dell' Anima in Rom*, ZWG, H. 42, 1900, s. 75. Zob. też informacje na temat rzymskiego mieszkania Pawła, które miał posiadać od 1458 r., zob. A. Sohn, op. cit., s. 151.

⁸⁸ J. Smołucha, *Spór*, s. 52; J. Drabina, *Prokuratorzy miasta Wrocławia na papieskim dworze w drugiej połowie XV wieku*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka, t. 32, 1977, nr 3, s. 292. Eneaszw wspierał z kolei Pawła w jego staraniach o objęcie dziekanii w kolegiacie głogowskiej, zob. ibidem.

⁸⁹ J. Smołucha, *Polityka kurii rzymskiej za pontyfikatu Piusa II (1458–1464) wobec Czech i krajów sąsiednich. Z dziejów dyplomacji papieskiej w XV wieku*, Kraków 2008, s. 186, przyp. 699; J. Drabina, op. cit., ss. 291–292. Warto podkreślić, że sprawami śląskimi zajmował się także nieco wcześniej, zob. ibidem; zob. też H. Manikowska, *Jerozolima–Rzym–Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*, Wrocław 2008, s. 242.

⁹⁰ J. Smołucha, op. cit., ss. 197–198; J. Drabina, op. cit., s. 294.

⁹¹ Zob. J. Przeracki, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, passim; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, passim.

*

Jednym z ważniejszych etapów w karierze Legendorfa był okres starań i finalne osiągnięcie przez niego kanonii przy katedrze fromborskiej. Również to zagadnienie warto podnieść raz jeszcze, gdyż informacje na ten temat podawane były w dotychczasowej literaturze zazwyczaj niezbyt ściśle. Pisano chociażby, że kanonię warmińską Paweł posiadał już od 1447 roku⁹². Ze źródeł wynika zaś, że w tym roku Legendorf otrzymał z pewnością jedynie papieską prowizję⁹³. O nadaniu Pawłowi kanonii warmińskiej wakującej po śmierci Jana Kallego informuje następnie mandat papieski z 2 marca 1448 roku, z którego wynika, że w przypadku objęcia kanonii we Fromborku mógł zachować posiadany już archidiaconat pomorski⁹⁴. Dokument z 10 października t.r. wspomina z kolei o posiadanej przez Pawła ekspektatywie na kanonię oraz prebendę warmińską⁹⁵. Inne ze źródeł papieskich wykluczają jednak posiadanie przez niego wspomnianej kanonii niewątpliwie jeszcze w maju 1449 roku⁹⁶. W literaturze czytamy również, że kanonię miał otrzymać 6 sierpnia 1451 roku⁹⁷. Na ten dzień datowany był list kapituły warmińskiej do wielkiego mistrza, w którym kolegium zdecydowanie informowało dostojnika zakonnego o przyznaniu Pawłowi kanonii po zmarłym Janie Vochsie⁹⁸. Wiemy również z treści tego listu, że o to samo wakujące wówczas miejsce w składzie kapituły zabiegali Filip Lange i Wawrzyniec Blumenaw⁹⁹. Warto jednak zwrócić uwagę także na źródła papieskie z tego okresu, z których wynika, że prowizja dla Pawła na kanonię i prebendę warmińską wakującą po śmierci Jana Vochsa datowana była na dzień 7 września t.r. W przywoływanym źródle czytamy również o przyznaniu pensji w wysokości 36 florenów, którą miał otrzymywać od Pawła Henryk Senftleben¹⁰⁰. Poza tym, co szczególnie ważne, jak dalej wynika ze źródeł tej proveniencji, o kanonię warmińską wakującą właśnie po Vochsie, Legendorf nadal spierał się ze Stefanem z Nidzi-

⁹² Zob. m.in. A. Poschmann, op. cit., s. 491; K. Górski, op. cit., s. 2; R. Marchwiński, op. cit. s. 73; P. Nitecki, *Legendorf Paweł*, s. 120; T. Jurkowlaniec, op. cit., s. 136.

⁹³ AAWO, AB, D 1, k. 23r-24v; zob. też ibidem, AB, Eh 154–155; por. SRW, Bd. 1, s. 98–99, przypis 103. Słusznie o prowizji pisał już w 1883 roku J. Korytkowski, op. cit., s. 421. Niezbyt precyzyjne wydaje się być użyte ostatnio przez J. Przerackiego sformułowanie, że Paweł w 1447 roku został „utytułowany godnością kanonika warmińskiego”, zob. idem, *Paweł Legendorf*, s. 20. W dalszej części przywoływanego biogramu Przeracki pisze poza tym, że Legendorf otrzymał kanonię warmińską w 1451 roku, zob. ibidem.

⁹⁴ RG, Bd. 6, nr 4741; por. Bull. Pol., t. 6, nr 134.

⁹⁵ RG, Bd. 6, nr 4741.

⁹⁶ Ibidem. Tam także informacje o różnych innych zabiegach związanych z próbami objęcia kanonii warmińskiej.

⁹⁷ Zob. T. Borawska, *Legendorf*, w: SBKW, s. 145. Za nią informację tę podali następnie kolejni badacze, zob. m.in.: E. Gigilewicz, *Herby*, s. 162; J. Chłosta, op. cit., s. 198; E. Gigilewicz, *Legendorf*, szp. 653; J. Sikorski, *Paweł Legendorf*, s. 74; J. Przeracki, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 218–219; idem, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 730–731; idem, *Paweł Legendorf*, s. 20.

⁹⁸ GStA PK, XX. HA, OBA, nr 10851.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ RG, Bd. 6, nr 4741.

cy z pewnością jeszcze 11 marca 1452 roku¹⁰¹. Kanonikiem warmińskim tytułował się już jednak 8 kwietnia t.r., gdy został wyświęcony na subdiakona¹⁰², 15 września t.r.¹⁰³, a następnie na pewno również 23 października 1453 roku¹⁰⁴. 12 stycznia 1454 roku uzyskał poza tym tzw. nową prowizję na kanonię i prebendę warmińską, która wakować miała po rezygnacji Stefana z Nidzicy, z którym przez długi czas o wspomniane beneficjum toczył spór¹⁰⁵. Warto zauważyć, że wspomniana „nowa” prowizja papieska była swego rodzaju potwierdzeniem i wzmocnieniem poprzedniej autorytetem głowy Kościoła i dawała zainteresowanemu zabezpieczenie przed ewentualnymi pretensjami innych posiadaczy prowizji na to beneficjum¹⁰⁶. W źródłach papieskich z kanonią warmińską Paweł wzmiankowany był także m.in. 20 kwietnia i 7 czerwca 1455 roku¹⁰⁷. Kanonikiem warmińskim, w datowanym najpewniej na 1456 rok liście do generalnego prokuratora zakonu w Rzymie, tytułował Pawła również wielki mistrz zakonu niemieckiego, podkreślając jego wrogie wobec zakonu działania i to mimo uzyskanych przez lata licznych korzyści¹⁰⁸. Jako członek kapituły Legendorf został również wybrany 1 marca 1456 roku na pełnomocnika kolegium kanoników¹⁰⁹, który m.in. wraz z Bartłomiejem Liebenwaldem uzyskał w Rzymie, w końcu marca 1457 roku, papieskie potępienie działalności Jerzego Schliebena, który w grudniu 1455 roku zdobył zamek kapitulny w Olsztynie i uwięził przebywających tam członków korporacji¹¹⁰. Podkreślmy jednak wyraźnie, że Paweł w tym czasie pracował przede wszystkim w kurii rzymskiej i z pewnością nie brał aktywnego udziału w życiu kapituły. Jako kanonik warmiński w dokumentach papieskich wzmiankowany był także 15 czerwca 1456 roku¹¹¹. W ten sposób określony został jeszcze niewątpliwie 20 września 1458 roku, gdy powierzano mu

¹⁰¹ Ibidem, nr 4741, 5279. Ze starań o prebendę warmińską nie zrezygnował również Wawrzyniec Blumenau, który posiadał poparcie wielkiego mistrza i pisał do niego m.in. w tej sprawie 23 VII 1452 roku, zob. GStA PK, XX. HA, OBA, nr 11325. Zob. też inne źródła z tego okresu obrazujące zabiegi wielkiego mistrza o obsadzenie kanonii warmińskiej, w których pojawia się nazwisko Pawła Legendorfa, zob. m.in., OBA, nr 11161, 11281; zob. też GStA PK, XX. HA, Pergamenturkunden, Schieblade LI Nr. 33. Warto zwrócić też uwagę, że nadanie Legendorfowi kanonii warmińskiej było nawet tematem listu cesarza Fryderyka wysłanego 22 IX 1452 roku do wielkiego mistrza, zob. GStA PK, XX. HA, OBA, nr 11453. Legendorf, a także Filip Lange oraz Wawrzyniec Blumenau podejmujący dalsze starania o objęcie kanonii we Fromborku wzmiankowani są również w innym liście, tym razem słanym 15 XI 1452 roku do wielkiego mistrza przez biskupa warmińskiego Franciszka Kuschmalza, zob. OBA, nr 11565.

¹⁰² RG, Bd. 6, nr 4741.

¹⁰³ AAWO, Dok. Kap. I 83a.

¹⁰⁴ Bull. Pol., t. 6, nr 746.

¹⁰⁵ RG, Bd. 6, nr 4741.

¹⁰⁶ O tego typu prowizjach pisał ostatnio M. D. Kowalski, op. cit., s. 31, przyp. 61.

¹⁰⁷ Bull. Pol., t. 6, nr 867; RG, Bd 7, nr 2347.

¹⁰⁸ GStA PK, XX. HA, OBA, nr 14738.

¹⁰⁹ Zob. SRW, Bd. 1, s. 166.

¹¹⁰ S. Kotarski, *Olsztyn w czasie wojny trzynastoletniej*, Instytut Mazurski w Olsztynie. Komunikat Działu Informacji Naukowej, 1948, nr 6–7, s. 108.

¹¹¹ Bull. Pol., t. 6, nr 1031.

zrazu na okres jednego roku administrowanie kościołem warmińskim¹¹². Z kanonii i dużej prebendy warmińskiej zrezygnował jednak z pewnością przed 29 grudnia 1458 roku. Wówczas, co podkreślone zostało w źródle, był już administratorem kościoła warmińskiego. Dodatkowo określony został też notariuszem, a prowizję na wakującą po jego rezygnacji kanonię i prebendę zdobył tego dnia Mikołaj Tungen, późniejszy biskup warmiński¹¹³.

*

Przez całą swoją karierę Paweł Legendorf zabiegał także o szereg innych prebend, godności i urzędów. Dotychczas podawane w historiografii dane nie są jednak pełne, a często również błędne, stąd konieczne wydaje się ponowne zreferowanie tych zabiegów z odwołaniem bezpośrednio do źródeł. W niektórych opracowaniach spotykamy się z informacją, że już na początku swojej kariery kościelnej, w styczniu 1432 roku został dzięki wielkiemu mistrzowi plebanem kościoła parafialnego w Domnowie, w diecezji warmińskiej. Popelniony przez T. Borawską błąd¹¹⁴, który niestety był powielany przez kolejnych badaczy¹¹⁵, poprawił ostatnio J. Przeracki, który słusznie napisał, że pierwszym posiadającym przez Legendorfa beneficjum była parafia w Mątowach Wielkich, którą objął najdalej w 1431 roku. O parafię w Domnowie Paweł w 1432 roku dopiero zabiegał, a objąć mógł ją co najwyżej w 1437 roku, gdyż z t.r. pochodzą informacje na temat śmierci dotychczasowego plebana¹¹⁶. Przez następne lata źródła milczą na temat dalszych zabiegów Pawła o nowe stanowiska kościelne. Duchowny skupił się wówczas najpewniej na studiach i kolejne, zakrojone na szeroką skalę starania o beneficja kościelne podjął wraz z rozpoczęciem pracy w kurii rzymskiej. W 1448 roku Legendorf ubiegał się m.in. o uzyskanie archidiaconatu pomorskiego, kanonii przy kapitule kolegiackiej w Głogowie oraz plebanii kościoła parafialnego w Grudziądzu. O ostatnie z tych beneficjów zabiegać miał od początku tego roku¹¹⁷. Jako archidiacon pomorski odnotowany został 2 marca 1448 roku¹¹⁸, a następnie 19 grudnia t.r.¹¹⁹ W międzyczasie, 10 października otrzymał tzw. „nową” prowizję na wspomniany archidiaconat, o który, jak przekonuje nas źródło, musiał się jednak spierać z klerikiem diecezji włocławskiej Stefanem Warathem¹²⁰. Z dokumentu tego dowiadujemy się także, że

¹¹² RG, Bd. 8, nr 4752.

¹¹³ Ibidem, nr 4630.

¹¹⁴ Zob. T. Borawska, *Legendorf*, w: SBPN, t. 3, s. 42; eadem, *Legendorf*, w: SBKW, s. 145.

¹¹⁵ Zob. J. Chłosta, op. cit., s. 198; T. Chwietkiewicz, op. cit., s. 32.

¹¹⁶ J. Przeracki, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 216–217; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 729; idem, *Paweł Legendorf*, s. 20.

¹¹⁷ Idem, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 218; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 730.

¹¹⁸ RG, Bd. 6, nr 4741; por. Bull. Pol., t. 6, nr 134.

¹¹⁹ Bull. Pol., t. 6, nr 207.

¹²⁰ RG, Bd. 6, nr 4741; por. też Bull. Pol., t. 6, nr 193. Na prowizję tę zwracał już uwagę choćby A. Gą-

posiadał wówczas jeszcze ekspektatywę na bliżej nieokreślone beneficjum należące do kollacji biskupa passawskiego¹²¹. Na dzień 11 grudnia t.r. datowana jest papieska rezerwacja na kanonię i prebendę przy kolegiacie głogowskiej¹²². Kilka dni później, 19 grudnia 1448 roku kancelarię papieską opuścił dokument będący „nową” prowizją na parafię w Grudziądzu, która zawakowała po śmierci Mikołaja Stange de Legendorf¹²³. Dokument był więc z pewnością papieskim potwierdzeniem, gdyż jak czytamy w samym źródle, parafia grudziądzka została już Pawłowi nadana przez biskupa chełmińskiego Jana Marienaua, a prezentował go na to beneficjum wielki mistrz Konrad von Erlichshausen¹²⁴. Kolejną prowizję na archidiaconat pomorski, wraz z przynależnym do tego urzędu folwarkiem Warszyn (Warsin), Paweł Legendorf otrzymał 18 marca 1449 roku. Źródło nadal informuje jednak o sporze toczonym o ten urząd z klerykiem Stefanem Warathem¹²⁵. 25 września t.r. uzyskał również dyspensę dzięki której mógł jednocześnie posiadać archidiaconat pomorski i parafię grudziądzką¹²⁶. Jako rektor kościoła parafialnego w Grudziądzu wystąpił poza tym w papieskich dokumentach 3 grudnia t.r., otrzymując czasową zgodę na nieprzyjmowanie kolejnych święceń¹²⁷. W 1449 roku, jak informują źródła papieskie, starał się również o objęcie kościoła parafialnego w Medeling w diecezji passawskiej¹²⁸. Warty odnotowania jest również fakt, że w tym okresie Paweł miał poważne problemy ze zdrowiem. Z datowanego na 29 sierpnia 1449 roku listu wysłanego przez prokuratora zakonnego w Rzymie Jodoka Hogensteina do wielkiego mistrza Konrada von Erlichshausen, dowiadujemy się wręcz o śmiertelnej chorobie z którą miał zmagać się duchowny¹²⁹. Sprawa musiała być na tyle poważna, że ze śmiercią Pawła liczone się jeszcze chyba na początku lutego 1450 roku, skoro Heinrich Richtenberg pisząc list do prokuratora w Rzymie, polecał mu w razie śmierci Legendorfa zadbać o interesy zakonu w zakresie nominacji ewentualnego nowego plebana w Grudziądzu i tym samym podjąć starania by w razie śmierci Pawła, nowy rządca parafii grudziądzkiej nie został mianowany przez papieża¹³⁰. Do śmierci duchownego jednak nie doszło, a jego aktywność w kolejnych latach

---

siorowski pisząc jednak, że „We Włocławku nie zanotowano jego nominacji ani recepcji, osobistej bądź przez prokuratora”; zob. A. Gąsiorowski, *Kanonicy włocławscy w najstarszej metryce kapitulnej (1435–1500)*, w: *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Studia nad pochodzeniem i funkcjonowaniem elity kościelnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000, s. 16.

¹²¹ RG, Bd. 6, nr 4741.

¹²² Ibidem; zob. też SRW, Bd. 1, s. 98–99, przypis 103.

¹²³ RG, Bd. 6, nr 4741; zob. też Bull. Pol., t. 6, nr 207.

¹²⁴ Zob. RG, Bd. 6, nr 4741; Bull. Pol., t. 6, nr 207; zob. też V. Röhrich, op. cit., s. 398.

¹²⁵ RG, Bd. 6, nr 4741; zob. też Bull. Pol., t. 6, nr 235.

¹²⁶ RG, Bd. 6, nr 4741; zob. też Bull. Pol., t. 6, nr 304.

¹²⁷ RG, Bd. 6, nr 4741; zob. też Bull. Pol., t. 6, nr 310.

¹²⁸ RG, Bd. 6, nr 4741.

¹²⁹ Liv. Urk., Bd. 11, nr 2.

¹³⁰ Ibidem, nr 8.

oświecła szereg dokumentów różnej proveniencji. Co szczególnie znamienne Legendorf sam pisał z Rzymu do Richtenberga już 17 lutego 1450 roku¹³¹. Z papieskich źródeł datowanych na 3 października 1450 roku i 1 września 1452 roku wiadomo natomiast, że nadal jeszcze spierał się z Henrykiem Rorawem o kanonię i prebendę przy kolegiacie w Głogowie¹³². Ze wzmianki datowanej na 19 grudnia 1451 roku dowiadujemy się także, że ze starań o przyznany ostatecznie Pawłowi archidiaconat pomorski nie rezygnował przez dłuższy czas wspomniany już Stefan Warath¹³³. 17 maja 1453 roku na podstawie złożonej przez siebie suppliki, Legendorf otrzymał kolejną prowizję, tym razem na kanonię i prebendę we Wrocławiu¹³⁴. Nie wszedł jednak wówczas do składu wrocławskiej kapituły katedralnej o czym przekazuje kolejna prowizja z 8 lipca t.r., wystawiona już zresztą na kanonię i prebendę wakującą po innym duchownym¹³⁵. 25 września 1453 roku Paweł, występując jako archidiacon pomorski, rektor kościoła parafialnego w Grudziądzu oraz subdiacon, uzyskał na podstawie złożonej suppliki papieską dyspensę pozwalającą mu na nieprzyjmowanie przez okres czterech lat kolejnych święceń, a także ponowną prowizję na kościół w Grudziądzu¹³⁶. 23 października t.r. ponownie otrzymał natomiast prowizję na kanonię i prebendę wrocławską¹³⁷. Ze źródeł papieskich datowanych na listopad i grudzień 1453 roku dowiadujemy się też o jego staraniach o beneficja w diecezji passawskiej, konkretnie o kościoły parafialne w Bischoffdorff i Pewrbach. Prowizje na te kościoły przyznane zostały konkurentom Pawła, jednak z drugiego z wymienionych beneficjów Legendorf miał otrzymywać pensję w wysokości 26 florenów¹³⁸. W marcu następnego roku był już niewątpliwie diakonem¹³⁹. Pod koniec czerwca 1454 roku jako pisarz papieski i rektor kościoła parafialnego w Grudziądzu, a także diakon, wystąpił z suppliką o zgodę, która od razu zaznaczmy, została mu udzielona, na trzyletnie nieprzyjmowanie kolejnych święceń¹⁴⁰. 23 grudnia 1454 roku została mu udzielona prowizja na wakującą dziekanię przy katedrze we Włocławku¹⁴¹. Objęcie tej prałatury miało wiązać się z rezygnacją z archidiaconatu pomorskiego, na który to urząd już tego samego dnia prowizję uzyskał kleryk die-

¹³¹ GStA PK, XX, HA, OBA nr 10167.

¹³² RG, Bd. 6, nr 2011, 4741.

¹³³ Ibidem, nr 4741; zob. też Bull. Pol., t. 6, nr 588.

¹³⁴ RG, Bd. 6, nr 4741; Bull. Pol., t. 6, nr 701.

¹³⁵ RG, Bd. 6, nr 4741.

¹³⁶ Bull. Pol., t. 6, nr 720; zob. też RG, Bd. 6, nr 4741.

¹³⁷ Bull. Pol., t. 6, nr 746; RG, Bd. 6, nr 4741; zob. też Annaty, nr 521 (obligacja annatowa datowana na dzień 11 XII 1453 roku).

¹³⁸ RG, Bd. 6, nr 1743.

¹³⁹ Ibidem, nr 4741.

¹⁴⁰ Bull. Pol., t. 6, nr 811; zob. też RG, Bd. 6, nr 4741. O posiadanych przez Pawła święceniach kapłańskich wyraźnie informuje m.in. dokument papieski z 10 I 1460 roku, zob. RG, Bd. 8, nr 4752.

¹⁴¹ Bull. Pol., t. 6, nr 835; RG, Bd. 6, nr 4741; zob. też Annaty, nr 540 (obligacja annatowa datowana na dzień 3 I 1455 roku).

cezi gnieźnieńskiej Jan z Popowa¹⁴². Ze źródła datowanego na 7 czerwca 1455 roku dowiadujemy się, że zrezygnował ze starań o kanonię wrocławską na rzecz dziekana legnickiego Jana Girdana w zamian za roczną pensję w wysokości 19 florenów, które Jan miał mu płacić z dochodów pobieranych z dziekanii w Legnicy¹⁴³. Z kolei sprawa starań Pawła o dziekanię we Włocławku, która miała się wiązać z jego rezygnacją z archidiakonatu pomorskiego, do czego faktycznie jednak nie doszło, wraca w źródłach papieskich jeszcze 2 października¹⁴⁴ i 29 grudnia t.r., kiedy mimo posiadanej już prowizji na dziekanię wrocławską, uzyskał jej faktyczne papieskie ogłoszenie (zatwierdzenie)¹⁴⁵. W 1455 roku Paweł Legendorf starał się także o kanonię w Ratzbonie oraz bliżej nieokreślone beneficja w diecezjach passawskiej i gnieźnieńskiej, które należały do kollacji miejscowych ordynariuszy i prepozytów tamtejszych kapituł katedralnych¹⁴⁶. Ze starań o kanonię i prebendę ratybońską zrezygnował jednak najpóźniej na początku czerwca 1456 roku¹⁴⁷. W tym samym roku zabiegał jednak o kolejne bogato uposażone beneficja. Najpierw 23 czerwca zdobył prowizję na kanonię i prebendę w Gnieźnie, a następnie, 4 września na scholasterię przy katedrze płockiej¹⁴⁸. W 1457 roku miał mienić się już zarówno kanonikiem w Gnieźnie jak i dziekanem głogowskim¹⁴⁹. Jak wynika z ustaleń J. Korytkowskiego, Paweł po uprzednim otrzymaniu prowizji na kanonię w Gnieźnie, 7 marca 1457 roku „instalował się w katedrze gnieźnieńskiej przez prokuratora swego, Adama z Dąbrowy, dziekana poznańskiego i kanonika gnieźnieńskiego”¹⁵⁰. Spowodowało to opór kapituły oraz starającego się o tę kanonię Mikołaja Bardzkiego, który z pewnością nie trwał jednak długo, skoro, jak zauważa przywoływany Korytkowski, Legendorf już jesienią 1457 roku sprzedał przynależne jego kanonii dziesięciny w Radomsku¹⁵¹. J. Sikorski zauważa poza tym, że zdobycie kanonii

¹⁴² Bull. Pol., t. 6, nr 836; RG, Bd. 6, nr 3388. Na prowizje udzielone wówczas Legendorfowi i Janowi z Popowa zwrócił uwagę A. Gąsiorowski, który zaznaczył także, że „Głucho o tym wszystkim w metryce kapitulnej i nie wiemy, czy papieska prowizja została zrealizowana”, zob. A. Gąsiorowski, op. cit., s. 16.

¹⁴³ RG, Bd. 7, nr 1421, 2347; zob. też biogram Jana Girdana, w którym nie przytoczono jednak tej informacji: S. Jujeczka, *Duchowni średniowiecznej Legnicy. Studium prozopograficzne nad klerem diecezjalnym*, Legnica 2006, ss. 278–280. Co ciekawe, mimo wspomnianej rezygnacji ze starań o to beneficjum, jak również mimo długiego milczenie źródeł na temat jego ewentualnych ponownych starań o wejście do składu kapituły katedralnej we Wrocławiu, jako tamtejszy kanonik, Paweł wspomniany został w jednym ze źródeł papieskich, 24 XI 1458 roku, zob. RG, Bd. 8, nr 4524.

¹⁴⁴ RG, Bd. 7, nr 2242; zob. też Bull. Pol., t. 6, nr 945.

¹⁴⁵ RG, Bd. 7, nr 2347. Por. także dokument papieski dotyczący nadania Pawłowi dziekanii we Włocławku, datowany przez wydawców Bullarium Poloniae na dzień 30 XII t.r.: Bull. Pol., t. 6, nr 991.

¹⁴⁶ Bull. Pol., t. 6, nr 867; RG, Bd. 7, nr 2347.

¹⁴⁷ RG, Bd. 7, nr 2781.

¹⁴⁸ Ibidem, nr 2347; zob. też Bull. Pol., t. 6, nr 1034, 1055.

¹⁴⁹ Tak uważała T. Borawska, zob. eadem, *Legendorf*, w: SBKW, s. 145. W staraniach o dziekanię głogowską mógł z kolei liczyć na wsparcie Eneasza Sylwiusza Piccolominiego i Heinricha Senftlebens, zob. J. Drabina, *Prokuratorzy*, s. 292.

¹⁵⁰ Zob. J. Korytkowski, op. cit., s. 421; tam również na s. 421–423, w przypisie 9 przywołana pełna treść źródła.

¹⁵¹ Ibidem, ss. 421–423.

w Gnieźnie, z czym związany był wymóg złożenia przysięgi wierności królowi, wskazywał wyraźnie na poparcie Pawła dla działań opozycji stanowej w Prusach¹⁵². Wracając do omawiania dalszych zabiegów Legendorfa o beneficja kościelne podkreślić należy, że 5 października 1457 roku wystąpił także jako kanonik w Głogowie, któremu nadana została tamtejsza dziekana wraz z dyspensą pozwalającą mu obok tej prałatury posiadać także kanonię i prebendę¹⁵³. O dziekanię głogowską spierał się z pewnością w 1458 roku z Janem Stanko (Stankonisem)¹⁵⁴, jednak w obliczu nominacji na administratora warmińskiego scedował swoje prawa do dziekani w głogowskiej na rzecz wspomnianego Jana rezerwując sobie roczną pensję w wysokości 60 florenów, o czym informuje nas źródło z 28 czerwca 1459 roku¹⁵⁵. Poza tym 18 grudnia 1457 roku udzielona mu została dyspensa mocą której mógł równocześnie posiadać archidiaconat pomorski, dziekanię wrocławską oraz parafię w Grudziądzu¹⁵⁶. Zauważmy też, że jako dziekan wrocławski notowany był już w kwietniu t.r.¹⁵⁷ Z tą godnością wzmiankowany był następnie niewątpliwie także 13 maja 1458 roku¹⁵⁸ oraz 27 listopada t.r., gdy określony został jednocześnie protonotariuszem apostolskim¹⁵⁹. Dziekanem wrocławskim nazwany został również w dokumencie papieskim 1 września 1459 roku, gdy decyzją Piusa II powierzono mu na kolejne trzy lata stanowisko administratora diecezji warmińskiej¹⁶⁰. Z prałackiej godności dziekana zrezygnował jednak przed 13 listopada t.r. na rzecz krewniaka Mikołaja Cruczborga i tego właśnie dnia składał w Komerze Apostolskiej obligację annatową, a pod koniec tego miesiąca uiścił również 24 floreny w imieniu Mikołaja, który miał go zastąpić na tej godności¹⁶¹. Warty odnotowania jest wreszcie fakt, że przed swoją śmiercią biskup chełmiński Jan Marienau, chciał uczynić Pawła swoim następcą¹⁶², co spotkało się jednak z nieprzychylnym stano-

¹⁵² J. Sikorski, *Paweł Legendorf*, s. 74.

¹⁵³ RG, Bd. 7, nr 2347; Bd. 8, nr 4752; VMPL, T. 2, nr 157; zob. też SRW, Bd. 1, s. 98–99, przypis 103; Annaty, nr 562 (obligacja annatowa datowana na dzień 31 X 1457 roku).

¹⁵⁴ RG, Bd. 8, nr 3637. O sporze tym wspomina w swojej pracy S. Jucejczka, op. cit., s. 314.

¹⁵⁵ RG, Bd. 8, nr 3637, 4752.

¹⁵⁶ RG, Bd. 7, nr 2347; por. Bull. Pol., t. 6, nr 1199. W tym kontekście warto przywołać inne źródło proweniencji papieskiej, datowane na dzień 2 IX 1457 roku, z którego wynika, że w związku z objęciem przez Pawła dziekani w Włocławku wakaował archidiaconat pomorski, za który wspomniany już w niniejszym artykule Jan z Popowa miał zapłacić annatę, zob. Annaty, nr 557.

¹⁵⁷ J. Korytkowski, op. cit., s. 423.

¹⁵⁸ RG, Bd. 7, nr 2302; Bull. Pol., t. 6, nr 1258.

¹⁵⁹ J. Korytkowski, op. cit., s. 423. Jako protonotariusz w źródłach papieskich notowany był w niedługim czasie choćby 14 IV, 28 XI i 18–19 XII 1459 roku, zob. RG, Bd. 8, nr 3366, 4107, 5046; Annaty, nr 586.

¹⁶⁰ Bull. Pol., t. 6, nr 1442; por. VMPL, T. 2, nr 164.

¹⁶¹ RG, Bd. 8, nr 4437, 4752; Annaty, nr 585 (obligacja annatowa datowana na dzień 28 XI 1459 roku). Jak wynika z zapisu źródłowego z dnia 13 XI 1459 roku, Paweł po rezygnacji z dziekani miał zagwarantować sobie roczną pensję w wysokości 30 florenów. Warto jednak wskazać, że jeszcze pod koniec tego miesiąca pojawia się informacja o restytucji wspomnianej bulli, zob. ibidem, nr 4752; zob. też Bull. Pol., t. 6, nr 1466; Annaty, nr 586. Zauważmy także, że Mikołaj dziekanię wrocławską objął skutecznie, co potwierdzają źródła kapitulne, notujące go na posiedzeniu kolegium kanoników wrocławskich już w sierpniu 1460 roku, zob. A. Gąsiorowski, op. cit., s. 29.

¹⁶² T. Borawska, *Legendorf*, w: SBPN, t. 3, s. 42; eadem, *Legendorf*, w: SBKW, s. 145; M. Biskup, *Trzyna-*

wiskiem władz zakonnych¹⁶³. Co szczególnie jednak istotne, 20 września 1458 roku papież mianował Legendorfa administratorem biskupstwa warmińskiego¹⁶⁴. W tej roli duchowny podjął się próby odzyskania pieniędzy, które biskup warmiński Franciszek Kuhschmalz pożyczył ordynariuszowi wrocławskiemu Piotrowi Nowakowi i tamtejszej kapitule katedralnej. Sprawę tę oświetlają niewykorzystywane przez dotychczasowych biografów Pawła, niepublikowane dokumenty z zasobu Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu¹⁶⁵. Papież Pius II w sprawie wspomnianego długu pisał do kolejnego biskupa wrocławskiego, Jodoka, 12 października 1458 roku¹⁶⁶, a do kapituły wrocławskiej 15 października¹⁶⁷. Sam Legendorf 15 października t.r. zlecił zająć się tą sprawą wikariuszowi generalnemu biskupstwa warmińskiego, Bartłomiejowi Liebenwaldowi, a sam wniósł skargę do Stolicy Apostolskiej. Jej konsekwencją była kolejna bulla papieża Piusa II dotycząca uregulowania długu przez biskupstwo wrocławskie, tym razem adresowana 13 kwietnia 1459 roku do opata klasztoru na Piasku¹⁶⁸. W tym samym roku, 15 września, pisa-

stoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim, s. 513; K. Górski, op. cit., s. 2. W związku z tą informacją ciekawe wydaje się być źródło papieskie datowane na dzień 2 IV 1460 roku, kiedy to Paweł określony został jako elekt chełmiński, który za pośrednictwem przedstawicieli rodu Medici uiszczal w Kamerze Apostolskiej 350 florenów należnych serwicjów. Zapewne mamy tu jednak do czynienia z błędem i Paweł powinien zostać określony elektem warmińskim, por. RG, Bd. 8, nr 4733.

¹⁶³ Świadczy o tym wyraźnie pismo prokuratora zakonnego w Rzymie Jodoka Hogensteina, wysłane 16 VII 1456 roku do wielkiego mistrza, zob. GStA PK, XX. HA, OBA, nr 14552; zob. także OBA, nr 14834; por. też J. Przeracki, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 224–225; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 736.

¹⁶⁴ AAWO, AB, D 1, k. 14r-v; zob. też RG, Bd. 8, nr 4752; Bull. Pol., t. 6, nr 1295; SRW, Bd. 1, s. 99. Administracja ta pierwotnie powierzona została mu na rok, a następnie uległa przedłużeniu o trzy lata, zob. VMPL, T. 2, nr 164; RG, Bd. 8, nr 4752; Bull. Pol., t. 6, nr 1442; zob. też m.in. M. D. Kowalski, op. cit., s. 58, przypis 52; J. Smołucha, *Polityka*, s. 129, przypis 492; idem, *Spór*, s. 52; T. Borawska, *Legendorf*, w: SBPN, t. 3, s. 42; J. Drabina, *Prokuratorzy*, s. 292; M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim*, s. 556; K. Górski, op. cit., s. 2. O innych uzyskanych tego dnia uprawnieniach zob. też m.in. RG, Bd. 8, nr 4752. Nominacja Legendorfa okazała się częstym tematem w korespondencji słanej z różnych stron do wielkiego mistrza. Informował o tym fakcie z Rzymu już 24 IX t.r. Jodok Hogenstein, zob. Liv. Urk., Bd. 11, nr 780. 24 XI t.r. do zwierzchnika zakonu zwracał się po nominacji Pawła z listem polecającym także margrabia Karl von Baden, zob. GStA PK, XX. HA, OBA, nr 15192. Temat nominacji Pawła w liście do wielkiego mistrza poruszył jeszcze na pewno 24 grudnia komtur z Grudziądza, zob. GStA PK, XX. HA, OBA, nr 15201. W źródłach papieskich jako administrator kościoła warmińskiego wzmiankowany był Legendorf w tym roku na pewno jeszcze 29 grudnia, zob. RG, Bd. 8, nr 4630. W kolejnym roku, dowodnie 17 września, Legendorf jako administrator wspomniany został w liście biskupa ozylińskiego i prokuratora zakonnego w Rzymie Jodoka, który w piśmie kierowanym z Mantui do mistrza niemieckiego Ulricha von Lentersheim brał w obronę Pawła, którego posądzono m.in. o wysunięcie pomysłu osadzenia zakonu niemieckiego na jednej z wysp greckich w celu walki z Turkami, zob. GStA PK, XX. HA, OBA, nr 15375.

¹⁶⁵ O treści tych dokumentów, choć nie wszystkich, informował w swoim artykule jedynie J. Smołucha, który jednak postacią Legendorfa zajmował się pobocznie, zob. idem, *Spór*, ss. 52–53. Zauważmy również, że autor nie cytuje dokumentów z sygnaturami literowymi.

¹⁶⁶ AAWr, G. 10a. W dokumencie tym Paweł Legendorf określony został administratorem kościoła warmińskiego.

¹⁶⁷ Ibidem, dokumenty w układzie chronologicznym, 1458, 15 października, Rzym. Również w tym dokumencie Paweł odnotowany jest jako administrator.

¹⁶⁸ Ibidem, G. 10b (Legendorf określony jako administrator in spiritualibus et temporalibus kościoła warmińskiego). Papież Pius II zobowiązywał opata do wydania kwitów dłużnych, ponieważ zaginęły one na Warmii w okresie działań wojennych. Dokument datowany na ten dzień i dotyczący tej sprawy, z materiałów z Archiwum Watykańskiego wydał J. Smołucha, *Spór*, ss. 53–54; por. VMPL T. 2, nr 160; zob. też RG, Bd. 8, nr 4752; Bull. Pol., t. 6, nr 1389.

nym w Mantui dokumentem, Legendorf upoważniał do odebrania należności i stosownych pokwitowań wspomnianego już kanonika warmińskiego i wikariusza generalnego in spiritualibus et temporalibus kościoła warmińskiego, Bartłomieja Liebenwalda¹⁶⁹. Jako administrator kościoła warmińskiego Paweł odnotowany został także 2 lipca (tu dodatkowo określono go protonotariuszem)¹⁷⁰, 18 sierpnia¹⁷¹ oraz 13 i 28 listopada 1459 roku¹⁷², zaś jako zatwierdzony elekt warmiński 23 grudnia t.r.¹⁷³ Legendorf otrzymał poza tym 10 stycznia 1460 roku od papieża prawo do nakładania i ściągania ekskomuniki, co chyba słusznie J. Smołucha uznał za znaczące wsparcie w sytuacji wciąż niezakończonych zabiegów o zwrot wspomnianego wyżej długu¹⁷⁴. Jako administrator kościoła warmińskiego uzyskał wówczas także od Piusa II prawo do ściągania klątwy z deklarujących posłuszeństwo osób, które za przynależność do Związku Pruskiego zostały nią obłożone wcześniej przez papieża Mikołaja V i Kaliksta III¹⁷⁵. Tego dnia, w innym dokumencie tytułowany już biskupem warmińskim, miał płacić poza tym serwicia w wysokości 200 florenów¹⁷⁶. Nadmienmy także, że na dzień 22 kwietnia t.r. datowane jest potwierdzenie przyjęcia przez kardynała Piotra opłat serwicialnych od Pawła, określonego już wówczas jako biskupa warmińskiego, w wysokości 200 florenów¹⁷⁷. W tym kontekście warto też wspomnieć o innym, wcześniejszym dokumencie, informującym, że Paweł, niedługo po nominacji na administratora warmińskiego, 14 października 1458 r. miał zapłacić w Kamerze Apostolskiej serwicia w wysokości 400 florenów¹⁷⁸. Z kolei sprawa spłacenia pożyczki zaciągniętej przez biskupa i kapitułę wrocławską u biskupa warmińskiego wraca jeszcze w źródle z 14 stycznia 1461 roku, kiedy opat wrocławskiego klasztoru na Piasku informował elekta warmińskiego Legendorfa o fakcie przekazania przez kapitułę wrocławską kwitu opiewającego na 2,5 tysiąca guldenów, które pożyczycyli od biskupa warmińskiego Franciszka Kuhschmalza¹⁷⁹.

Wracając jeszcze do obfitujących w różne szczegóły dotyczące kariery Legendorfa źródeł papieskich, zauważmy, że wzmianka z początku stycznia 1461 roku

¹⁶⁹ AAWr, Y. 15.

¹⁷⁰ RG, Bd. 8, nr 1345.

¹⁷¹ Annaty, nr 582.

¹⁷² Bull. Pol., t. 6, nr 1466; Annaty, nr 585; zob. też RG, Bd. 8, nr 4437.

¹⁷³ AAWr, dokumenty w układzie chronologicznym, 1459, 23 grudzień, Legnica.

¹⁷⁴ J. Smołucha, op. cit., s. 53. 11 stycznia papież Pius II zgodził się poza tym na korzystanie przez Pawła z przenośnego ołtarza, zob. ibidem, s. 54 (tam edycja wspomnianego dokumentu); zob. też RG, Bd. 8, nr 4752.

¹⁷⁵ Bull. Pol., t. 6, nr 1495; RG, Bd. 8, nr 4752; por. też VMPL, T. 2, nr 172.

¹⁷⁶ RG, Bd. 8, nr 4752.

¹⁷⁷ AAWO, Dokumenty Varia 24. Wspomniane potwierdzenie koresponduje zapewne ze źródłem z 22 kwietnia kiedy za pośrednictwem przedstawicieli rodu Medici, Jana i Piotra, Paweł miał płacić serwicia w wysokości właśnie 200 florenów, zob. RG, Bd. 8, nr 4752. Por. też źródło z 2 kwietnia t.r. kiedy to Paweł, zapewne przez pomyłkę określony elektem chełmińskim, miał zapłacić serwicia również za pośrednictwem Jana i Piotra de Medicis, zob. RG, Bd. 8, nr 4733.

¹⁷⁸ RG, Bd. 8, nr 4752.

¹⁷⁹ AAWr, Y. 15.

informuje również o posiadanej wcześniej przez niego ekspektatywie na kanonię i prebendę przy kolegiacie w Uniejowie¹⁸⁰. W czerwcu 1462 roku kolejny duchowny, Andrzej Róża Boryszewski, otrzymał prowizję na wakującą po nim, w związku z promocją na biskupstwo warmińskie, kanonię w Gnieźnie. Paweł, który zarezerwował sobie wówczas mimo zwolnienia kanonii, roczną pensję, znów określany był tu elektem warmińskim¹⁸¹, podobnie zresztą jak 24 lipca t.r.¹⁸² 30 grudnia 1463 roku gdy z supliką do papieża wystąpił bratanek Pawła, Adam Legendorf, który prosił o kanonię w Głogowie, wakującą, jak czytamy w źródle, w związku z rezygnacją Pawła, ten określony został tu jako protonotariusz apostolski i administrator kościoła warmińskiego¹⁸³. Warto wreszcie, kończąc już referowanie tych licznych, niekiedy bardzo zawiłych i niejednokrotnie niezbyt jasnych zabiegów o liczne beneficja kościelne, zaznaczyć, że tak naprawdę w większości przypadków bardzo trudno określić, które z wymienionych beneficjów Paweł objął faktycznie i czy gdziekolwiek realnie wypełniał obowiązki jako np. pleban bądź członek kapituł katedralnych i kolegiackich. Wiadomo wszak, że przez długi okres czasu przebywał w Rzymie, stąd brak jego nazwiska w źródłach lokalnych, które mogłyby potwierdzić jego faktyczną obecność i aktywność w danym środowisku kościelnym. Dobrym przykładem wydaje się być tu chyba kwestia jego faktycznej obecności w składzie kapituły katedralnej we Włocławku. Jego starania o archidiaconat pomorski i dziekanę włocławską, a nawet, jak się zdaje, faktyczne posiadanie tych godności, dość dobrze ilustrują źródła proveniencji papieskiej. Próżno jednak, co doskonale pokazują wyniki badań i zestawienia przygotowane przez Antoniego Gąsiorowskiego, szukać nazwiska Legendorfa, wśród członków obecnych na posiedzeniach kapituły włocławskiej¹⁸⁴.

¹⁸⁰ RG, Bd. 8, nr 101. Niesłusznie zamiast o kanonii w Uniejowie piszą o kanonii w Wolborzu wydawcy i autorzy indeksu do szóstego tomu Bullarium Poloniae, zob. Bull. Pol., t. 6, nr 1579 i s. 447 w indeksie.

¹⁸¹ RG, Bd. 8, nr 173; Bull. Pol., t. 6, nr 1772–1773; zob. też Annaty, nr 606. Nie miał w związku z powyższym racji J. Korytkowski, który uważał, że Paweł kanonię gnieźnieńską miał posiadać do końca września 1463 roku, gdyż dopiero wówczas instalował się na niej Boryszewski, op. cit., s. 425. Zauważmy także, że w latach 1464–1465 prowizję na wakującą w związku z wyborem Legendorfa na biskupa warmińskiego kanonię gnieźnieńską otrzymał np. Wojciech z Książa, zob. A. Kowalska-Pietrzak, *Pralaci i kanonicy kapituły łączycyckiej do schyłku XV wieku*, Łódź 2004, s. 167. Warto podkreślić poza tym, że o wakującą po Legendorfie kanonię i prebendę w Gnieźnie duchowni zabiegali w kolejnych latach, dowodnie jeszcze w 1471 roku, zob. RG, Bd. 9, nr 89, 428, 465; Bull. Pol., t. 7, nr 58, 203, 209, 373, 885; Annaty, nr 662, 665.

¹⁸² RG, Bd. 8, nr 173; zob. też Annaty, nr 606.

¹⁸³ RG, Bd. 8, nr 12; Bull. Pol., t. 6, nr 1899. Na temat rezygnacji Pawła z kanonii i prebendy w Głogowie zob. też RG, Bd. 9, nr 4901; Bull. Pol., t. 7, nr 68.

¹⁸⁴ Zob. A. Gąsiorowski, op. cit., ss. 26–29. W okresie zabiegów Pawła o te godności, na posiedzeniach kapituły włocławskiej nie notujemy w związku z tym archidiacona pomorskiego (ten ponownie pojawia się w sierpniu 1459 roku) i dziekana włocławskiego (ten pojawia się znów w sierpniu 1460 roku), zob. ibidem, ss. 28–29.

*

W literaturze przedmiotu różnie określano także czas przybycia Legendorfa na Warmię. Część badaczy za Plastwichech podawała, że Paweł jako elekt pojawił się tam w maju 1460 roku¹⁸⁵. Najczęściej chyba wskazuje się jednak, że duchowny w swojej diecezji pojawił się latem t.r.¹⁸⁶ Ku tej interpretacji niewątpliwie należy się skłaniać, tym bardziej, że jego pewną obecność na Warmii w lipcu t.r. potwierdzają źródła¹⁸⁷. Odnotujemy jednak, że na przestrzeni lat pojawiały się również inne propozycje. K. Wróblewska napisała np. ogólnie o przybyciu Legendorfa na Warmię między 1458 a 1460 rokiem¹⁸⁸, T. Oracki zapisał z kolei w swoim pierwszym z poświęconych Legendorfowi biogramów że ten „jesienią 1459 r. przybył z Rzymu na Warmię”¹⁸⁹. Precyzyjny nie był również Jan Drabina, który założył, że Paweł na Warmię przybył „chyba w 1461 r.”¹⁹⁰

Przebywając już w swojej diecezji Legendorf rozpoczął przejmowanie kolejnych miast i zamków warmińskich, niekiedy, jak w przypadku zamku lidzbarskiego, płacąc okupującym go zaciężnym znaczne kwoty pieniędzy¹⁹¹. Przyglądając się innym formom aktywności Legendorfa w pierwszym okresie po przybyciu na Warmię odnotujemy dla przykładu, że 8 stycznia 1461 roku pisał z Lidzbarka do wielkiego mistrza Ludwika von Erlichshausen list w którym poruszał kilka problemów dotyczących biskupstwa¹⁹², a 22 lutego t.r. zwracał się pismem słanym z Dobrego Miasta do biskupa kurlandzkiego Pawła Einwlda z prośbą o pożyczkę 400 reńskich guldenów¹⁹³. 15 maja 1461 roku wzmiankowany został w testamencie kantora Arnolda Costera Venradego¹⁹⁴, a 29 czerwca t.r. pisał z Dobrego Miasta do

¹⁸⁵ SRW, Bd. 1, s. 100; zob. m.in. J. Korytkowski, op. cit., s. 425; A. Kopiczko, *Diecezja warmińska w czasie podpisania drugiego pokoju toruńskiego*, w: *Warmia w Koronie*, s. 73.

¹⁸⁶ Tak m.in. J. Przeracki, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 214, 220; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 727, 732; J. Chłosta, op. cit., s. 198; J. Ptak, *Wojskowość średniowiecznej Warmii*, Olsztyn 1997, s. 212; T. Borawska, *Legendorf*, w: SBPN, t. 3, s. 42, eadem, *Legendorf*, w: SBKW, s. 145; M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim*, s. 579; K. Górski, op. cit., s. 2; T. Oracki, *Legendorf Paweł*, s. 8.

¹⁸⁷ Zob. m.in. GStA PK, XX. HA, OBA, nr 15509. Zwrócił na nie uwagę ostatnio J. Przeracki, zob. idem, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 229–230; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 740–741.

¹⁸⁸ K. Wróblewska, *Późnogotycka*, s. 101.

¹⁸⁹ T. Oracki, *Legendorf Piotr Paweł*, s. 161.

¹⁹⁰ J. Drabina, *Kontakty Wrocławia z Rzymem w latach 1409–1517*, Wrocław 1981, s. 141, przyp. 25. Na tę błędną informację zwrócił ostatnio uwagę także J. Przeracki, zob. idem, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 228, przypis 58; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 740, przypis 58.

¹⁹¹ Więcej na temat tych działań zob. J. Ptak, *Wojskowość*, s. 55, 63, 212–218; M. Biskup, op. cit., s. 589, 595, 597–598; zob. też J. Sikorski, *Paweł Legendorf*, ss. 75–76. Podkreśliśmy także, że zbierając potrzebne środki, Paweł Legendorf zaciągał pożyczki, ściągał należne świadczenia, a także kosztowności z kościołów. Postanowił poza tym zebrać od duchowieństwa diecezjalnego subsidium charitativum, zob. J. Ptak, op. cit., s. 65.

¹⁹² GStA PK, XX. HA, OBA, nr 15595. Do wielkiego mistrza ponownie zwracał się choćby 22 marca t.r. przebywając w Dobrym Mieście, zob. ibidem, nr 15618.

¹⁹³ Zob. AAWO, Dok. Kap. K1/16; zob. też Liv. Urk., Abt. 1, Bd. 12, hrsg. v. P. Schwartz, A. v. Bulmerincq, Riga–Moskau 1910, nr 73 (regist).

¹⁹⁴ AAWO, Archiwum Kapituły (dalej: AK) I, T 18, k. 103r; zob. też A. Eichhorn, *Die Prälaten des ermländischen Domcapitels*, ZGAE, Bd. 3, 1866, s. 587.

rajców gdańskich z prośbą o uwolnienie niejakiego Hansa Jaszken, którego sam wysłał do Królewca celem szukania rozejmu z wielkim mistrzem¹⁹⁵. Jeszcze w tym roku, 24 lipca pisał zaś z Braniewa do Ludwika von Erlichshausen w sprawie napadu na kanonika warmińskiego Hermanna von Birken, którego to czynu dokonać mieli na wodach Mierzei Wiślanej ludzie z Fischhausen (Rybaki na Sambii)¹⁹⁶. Do wielkiego mistrza zwracał się z Braniewa ponownie jeszcze 9 i 28 października, a także 7 listopada t.r.¹⁹⁷ 25 listopada 1461 roku brał natomiast udział w zjeździe w Elblągu¹⁹⁸. Do Ludwika von Erlichshausen pisał w tym roku jeszcze 15 grudnia¹⁹⁹. Korespondencja ze zwierzchnikiem zakonu kontynuowana była poza tym także w późniejszym okresie, głównie w 1462 roku²⁰⁰. Podnoszone były w niej różne sprawy, przede wszystkim dotyczące biskupstwa, ale zdarzały się i takie tematy jak choćby podjęta w liście z 25 marca 1462 roku sprawa konfliktu o obsadę arcybiskupstwa w Moguncji, znana w historiografii jako wojna badeńsko-palatynacka²⁰¹. Warto podkreślić, że w okresie wojny trzynastoletniej po początkowych próbach zachowania niezależności, licząc na ochronę przed polskimi zaciężnymi okresowo sprzymierzył się z władzami zakonnymi, zawierając nawet w 1463 roku sojusz²⁰². Chcąc nie dopuścić do wkroczenia wojsk polskich do Bisztynka zdecydował się nawet spalić miasto²⁰³. Zawarcie sojuszu poprzedził glejt który został wystawiony Legendorfowi na podróż z Lidzbarka do Bartoszyc przez wielkiego mistrza Ludwika von Erlichshausen²⁰⁴. Tam 24 czerwca wielki mistrz nakłaniał Pawła do przejścia na stronę zakonną. Mimo uników biskupa, pod wpływem ponownych nacisków 25 lipca duchowny zawarł wspomniany już sojusz i oddał się pod opiekę Zakonu zobowiązując się chociażby do otwarcia miast warmińskich wojskom podległym

¹⁹⁵ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APG), Dokumenty Miasta Gdańska, 300D/42, nr 45.

¹⁹⁶ GStA PK, XX. HA, OBA, nr 15662. W wyniku napadu Hermann von Birken miał stracić wówczas skrzynię z książkami, zob. też R. Krajniak, *Jeszcze o lekarzach w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach i ich karierach*, *Zapiski Historyczne*, t. 79, 2014, z. 3, s. 168.

¹⁹⁷ GStA PK, XX. HA, OBA, nr 15703, 15711, 15723.

¹⁹⁸ O wspomnianym zjeździe informowała rajców toruńskich rada miasta Gdańska listem datowanym na dzień 28 XI 1461 roku, zob. APT, AMT, Dokumenty i listy, Kat. I, nr 1964.

¹⁹⁹ *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens* (dalej: Acten), hrsg. v. M. Toeppen, Bd. 5, Leipzig 1886, nr 23.

²⁰⁰ Zob. m.in. GStA PK, XX. HA, OBA, nr 15748 (27 I 1462), 15752 (2 II 1462), 15761 (24 II 1462), 15764 (3 III 1462), 15772 (25 III 1462), 15829 (16 XII 1462). Listy do wielkiego mistrza Legendorf słał także w kolejnych latach, choć częstotliwość, przynajmniej w świetle zachowanych źródeł, jest już zdecydowanie mniejsza, zob. ibidem, nr 15834 (9 IV 1463), 15945 (I 1465), 16001 (4 XII 1465), 16010 (3 I 1466).

²⁰¹ GStA PK, XX. HA, OBA, nr 15772.

²⁰² Legendorf rozejm z Zakonem zawarł poza tym już w 1461 roku. Miał on trwać do 2 II 1462 roku, zob. M. Biskup, op. cit., s. 600. Choć po tym okresie rozejm nie został odnowiony, wciąż zauważalne było współdziałanie Legendorfa z Zakonem, m.in. przy próbie odzyskania Fromborka, zob. ibidem, s. 618.

²⁰³ Z. Nowak, *Rozwój przestrzenny miasta Bisztynka*, KMW, 1961, nr 3, s. 379.

²⁰⁴ AAWO, AB, D 1, k. 34r. Wspomina o tym glejcie ostatnio J. Przeracki, zamieszczając nawet zdjęcie rzeczonoego dokumentu. Wcześniej informował o nim także M. Biskup, nie podając jednak precyzyjnie sygnatury tego źródła (brak odwołania do konkretnej karty), zob. idem, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim*, s. 644.

wielkiemu mistrzowi²⁰⁵. Już w następnym roku biskup Legendorf był jednak stronnikiem króla polskiego²⁰⁶, choć wojnę Zakonowi oficjalnie wypowiedział dopiero w lutym 1466 roku²⁰⁷.

21 września 1466 roku Paweł Legendorf otrzymał z rąk arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Gruszczyńskiego sakrę biskupią²⁰⁸. W uroczystościach, które odbywały się w kościele pw. św. Jana w Toruniu udział brał także król Kazimierz Jagiellończyk²⁰⁹. 23 września jako jeden z reprezentantów strony polskiej Paweł negocjował w Dybowie warunki pokoju z przedstawicielami władz zakonnych, a 19 października 1466 roku był obecny przy podpisywaniu tzw. II pokoju toruńskiego²¹⁰, którego mocą Warmia znalazła się w granicach Królestwa Polskiego, zachowując jednak znaczną autonomię. Postępowanie Legendorfa w ostatnich latach wojny i wyraźne opowiedzenie się wówczas po stronie polskiej, spowodowało niechęć władz zakonnych do niego, czego finałem miał być incydent mający miejsce podczas rozmów pokojowych w Toruniu, kiedy to wielki mistrz miał nie podać ręki biskupowi²¹¹.

W historiografii nie zawsze jednakowo podawano także datę i miejsce śmierci Pawła Legendorfa. Maria Bogucka, niewątpliwie za Długoszem pisała np., że bi-

²⁰⁵ Ibidem, ss. 644–645.

²⁰⁶ J. Ptak, op. cit., s. 72. W tym kontekście zob. też AAWO, AK, Ab 11/I, k. 22r-23v. Na układ zawarły 16 III 1464 roku przez Legendorfa i króla Kazimierza Jagiellończyka, który wspomniany układ ratyfikował faktycznie 5 V t.r., powoływali się jeszcze w 1472 roku, w okresie walki o biskupstwo warmińskie, rajcy braniewscy, lidzbarscy, ornecky i reszelscy, zob. APG, 300D/42, nr 68. O przejściu biskupa warmińskiego do obozu króla polskiego zob. też M. Biskup, op. cit., ss. 653–654.

²⁰⁷ M. Biskup, op. cit., s. 684.

²⁰⁸ Błąd popełnił B. Jähnig pisząc, że zdarzenie to miało miejsce w listopadzie 1466 roku, zob. idem, *Paul*, s. 106. Wspomnijmy także, że wcześniej Paweł Legendorf określał się albo elektem, albo podpisywał się pod korespondencją słaną zazwyczaj do wielkiego mistrza jako „...erwelter und bestetiger bischoff zcum Brunsberge” lub w zbliżonej do tej formie. Podobnie określały go również w źródłach inne osoby, zob. m.in. GStA PK, XX. HA, OBA, nr 15509, 15595, 15616, 15618, 15662, 15703, 15711, 15723, 15737, 15748, 15752, 15761, 15764, 15772, 15829, 15834, 15839, 16001, 16010; AAWO, Dok. Kap. K1/16; APG, 300D/42, nr 45; Acten, Bd. 5, nr 23–24, 37–40; Liv. Urk., Bd. 12, nr 73, 326, 328; Bull. Pol., t. 7, nr 203; RG, Bd. 8, nr 3084; Annaty, nr 606, 662, 665. Zwróćmy jeszcze uwagę, że papieskie zatwierdzenie, które poprzedzone musiało być kanonicznym wyborem dokonany przez kapitułę, faktycznie uzyskać miał przed 17 VII 1461 roku. Zwrócili ostatnio uwagę na ten fakt m.in.: H.-J. Karp, op. cit., s. 412; B. Jähnig, op. cit., s. 106 i J. Przeracki, *Paweł Legendorf*, s. 20.

²⁰⁹ Wtedy to król Kazimierz Jagiellończyk, miał wydać na jego cześć ucztę, zob. E. Brachvogel, *Kleine Beiträge*, ZGAE, Bd. 22, 1924, s. 153; zob. też T. Borawska *Legendorf*, w: SBPN, t. 3, s. 42; eadem, *Legendorf*, w: SBKW, s. 145; K. Górski, op. cit., s. 2. Informację o konsekracji Legendorfa 21 września odnajdujemy w zapiskach Hieronima Waldaua, zob. O. Günther, *Die Aufzeichnungen des Thorner Pfarrers Hieronymus Waldau*, ZWG, H. 49, 1907, s. 240; por. *Die Aufzeichnungen des Thorner Pfarrers Hieronymus Waldau*, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, Bd. 6, hrsg. v. W. Hubatsch, bearb. v. U. Arnold, Frankfurt am Main 1968, s. 98.

²¹⁰ A. Szweda, *II pokój toruński*, w: *Toruń miastem pokoju. II pokój toruński*, red. P. Oliński, W. Rozynkowski, Toruń 2016, ss. 50–51; zob. też M. Bogucka, *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Warszawa 1981, s. 89; M. Biskup, op. cit., s. 700, 703–704.

²¹¹ O wydarzeniu tym przypomniał ostatnio w swoim tekście chociażby T. Chwietkiewicz, op. cit., s. 43. Wcześniej także m.in. J. Przeracki i T. Oracki, zob. J. Przeracki, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 244; idem, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 753; T. Oracki, *Legendorf Piotr Paweł*, s. 162.

skup zmarł 26 lipca 1467 roku²¹². Zauważmy jednak, że kronikarz napisał o śmierci Legendorfa, która nastąpić miała w czwartek 26 lipca²¹³. Czwartek przypadał wówczas jednak 23 lipca. Zauważyli to już wydawcy kroniki Długosza, a także zajmujący się postacią Legendorfa badacze, którzy raczej zgodnie pisali już, że Paweł zmarł 23 lipca, choć wspomnieć musimy jeszcze o raczej przypadkowym zapisaniu przez Alojzego Szorca jako dnia śmierci Legendorfa, 23 czerwca²¹⁴ oraz zapewne równie przypadkowym określeniu tego dnia na dzień 23 sierpnia przez K. Górskiego²¹⁵ oraz P. Niteckiego²¹⁶. Nadmienić należy też o podawanym w opublikowanym w XIX wieku herbarzu Kaspra Niesieckiego, a dalej chociażby przez Georga Adalberta von Mülverstedta, oraz na początku XX wieku m.in. przez H. Freytaga i Seweryna Uruskiego roku 1471 jako tym w którym miał zakończyć życie Paweł²¹⁷.

Biskup warmiński Paweł Legendorf spoczął w kościele parafialnym pw. św. Katarzyny w Braniewie. Ta informacja nie budziła w historiografii żadnych kontrowersji. Inaczej ma się jednak rzecz z miejscem śmierci duchownego²¹⁸. Część badaczy podawała i podaje bowiem Braniewo²¹⁹, Franz Hipler, a później chociażby K. Górski, H.-J. Karp, A. Sohn i ostatnio J. Przeracki pisali o Braniewie lub jego okolicach²²⁰, o okolicach miasta jako miejscu śmierci duchownego pisał Adolf Poschmann i B. Jähnig²²¹, niekiedy zaś wskazuje się też na Bartoszyce²²². Anton

²¹² M. Bogucka, op. cit., s. 122.

²¹³ Zob. *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Liber duodecimus 1462–1480, Cracoviae 2005, s. 194; por. tłumaczenie na język polski: *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Księga dwunasta 1462–1480, Warszawa 2009, s. 203 (zob. tu przypis 77 gdzie podano informacje o błędnej dacie śmierci Legendorfa); zob. też T. Chwietkiewicz, op. cit., s. 45, który zreferował ostatnio ów błąd występujący w kronice Długosza. Dużo wcześniej zwrócił na to uwagę m.in. A. Eichhorn, *Geschichte*, s. 148, przyp. 2.

²¹⁴ A. Szorc, *Wybór biskupa warmińskiego przez Kapitułę Warmińską w teorii i praktyce*, w: *Warmińska kapituła katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski, Z. Żywica, Olsztyn 2010, s. 249.

²¹⁵ K. Górski, op. cit., s. 2.

²¹⁶ P. Nitecki, *Legendorf Paweł*, s. 120. Błąd ten został powtórzony także w drugim wydaniu tej pracy z 2000 roku, zob. idem, *Legendorf Paweł*, s. 243.

²¹⁷ K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. 1, Lipsk 1839–1846, s. 50; G. A. v. Mülverstedt, *Ursprung und Alter des Gräflich v. Lehndorffschen Geschlechts. Eine historisch-genealogische Abhandlung*, Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter. Andere Folge, Bd. 9, 1856, s. 100; H. Freytag, *Die Beziehungen*, s. 108, przypis 4; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 8, Warszawa 1911, ss. 321–322.

²¹⁸ Częściowo zwrócił uwagę na ten problem ostatnio T. Chwietkiewicz, op. cit., s. 45.

²¹⁹ Zob. m.in. J. Korytkowski, op. cit., s. 428; S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, Olsztyn 1995, s. 49; J. Chłosta, op. cit., s. 198; E. Gigilewicz, *Legendorf*, szp. 653; J. Sikorski, *Paweł Legendorf*, s. 78; M. Jackiewicz-Garniec, *Zamek biskupów warmińskich w Lidzbarku Warmińskim w okresie wojny trzynastoletniej (1454–1466)*, w: *Warmia w Koronie*, s. 66.

²²⁰ F. Hipler, *Die Grabstätten der ermländischen Bischöfe*, ZGAE, Bd. 6, 1875–1878, s. 309; K. Górski, op. cit., s. 2; H.-J. Karp, op. cit., s. 412; A. Sohn, op. cit., s. 394; J. Przeracki, *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf*, s. 732, 755; idem, *Biskup warmiński Paweł Legendorf*, s. 220, 246; idem, *Paweł Legendorf*, s. 21.

²²¹ A. Poschmann, op. cit., s. 491; B. Jähnig, op. cit., s. 106.

²²² O Bartoszycach jako miejscu śmierci Legendorfa jako pierwszy spośród biografów biskupa pisał zdaje się T. Oracki w 1988 roku, zob. idem, *Legendorf Paweł*, ss. 7–8. Z pewnością za nim informację tę przywołał następnie E. Gigilewicz, zob. idem, *Herby*, s. 162. Kilka lat później, kolejny raz pisząc o Legendorfie, opowiedział się już jednak za Braniewem, jako miejscem śmierci biskupa, zob. E. Gigilewicz, *Legendorf*, szp. 653. Bartoszyce, jako miejsce śmierci Legendorfa, wskazał w 2015 roku jeszcze T. Jurkowlaniec, op. cit., s. 137.

Eichhorn zauważył słusznie że w kronice Długosza zapisano, że biskup zmarł „apud Braunsberg”, natomiast w kronice Tretera, że „in Braunsberg”²²³. Bartoszyce pojawiają się niewątpliwie u Tretera, ale jako miejsce rzekomego otrucia Legendorfa przez trębacza wielkiego mistrza, a nie śmierci, która nastąpić miała dopiero po zasłabnięciu biskupa i jego przewiezieniu do Braniewa²²⁴. Dodajmy jeszcze, że w braniewskim kościele parafialnym Pawłowi Legendorfowi poświęcono płytę nagrobną, którą w 1494 roku ufundował biskup warmiński Łukasz Watzenrode²²⁵. Zniszczona w wyniku działań II wojny światowej a następnie zrekonstruowana, trafiła do oddziału Muzeum Warmii i Mazur w Lidzbarku Warmińskim, gdzie pozostaje do chwili obecnej²²⁶. Przedstawia ona biskupa w szatach pontyfikalnych, z pastorałem i otwartą książką oraz poduszką pod głową. Pod jego stopami znajduje się tarcza z godłem Stangonów²²⁷. Na płycie znajduje się łacińska inskrypcja o treści (tłumaczenie T. Jurkowlaniec) „Pomnik pana Pawła Logendorfa biskupa warmińskiego pobożnie zmarłego, który z powodu wojny nie mógł być pochowany wraz z poprzednikami w swoim kościele warmińskim; sprawiony sumptem pana Łukasza jego następcy roku Pańskiego 1494”²²⁸. Nadmienmy jeszcze, że biskup Legendorf, jak wynika z księgi anniwersarzowej kanoników kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście z 1611 roku, wspomniany był przez członków tej korporacji 14 lutego oraz 25 sierpnia²²⁹.

Radosław Krajniak, *Noch über die kirchliche Karriere von Paul Legendorf*

Zusammenfassung

Die Figur des Ermländischen Bischofs Paul Legendorf interessiert seit vielen Jahrzehnten polnische und deutsche Historiker, die sich intensiv mit ihm befasst haben. Die meisten dieser Arbeiten waren jedoch reproduktiver Natur, was zur Wiederholung von Fehlern früherer Forscher führte. Bemühungen, die vorherigen Ergebnisse zu überprüfen, waren selten und es gab keine systematische Suche in veröffentlichten und archivierten Quellen. Der vorgestellte Artikel, der auf einer umfangreichen Bibliothek und Archivrecherche basiert, präsentiert neue Fakten aus dem Leben von Paul Legendorf und macht auf fehlerhafte Informationen aufmerksam, die sich im Laufe der Jahrzehnte angesammelt haben und die während der Präsentation der Silhouette von Bischof Legendorf noch wiederholt wurden.

Übersetzt von Tomasz Wyzlic

²²³ A. Eichhorn, *Geschichte*, s. 148, przyp. 1.

²²⁴ Zob. SRW, Bd. 2, hrsg. v. C.P. Woelky, Braunsberg 1889, ss. 317–318; por. też polskie tłumaczenie: M. Oesterreich, T. Treter, M. Treter, *Kronika Lidzbarska*, wydał krytycznie C.P. Woelky, przełożył bp J. Wojtkowski, Olsztyn 2008, s. 38.

²²⁵ K. Wróblewska, *Późnogotycka*, s. 99.

²²⁶ Ibidem, s. 102. Na temat miejsca jego pochówku i płyty nagrobnej pisał ostatnio T. Jurkowlaniec, op. cit., s. 35, 134–137.

²²⁷ Opis za T. Jurkowlaniec, op. cit., s. 136.

²²⁸ Cyt. za ibidem.

²²⁹ SRW, Bd. 1, s. 257, 281.

Radosław Krajniak, *More on the church career of Paulus Legendorf*

Summary

The figure of the Warmian bishop Paulus Legendorf has been of interest to Polish and German historians for many decades, who have devoted many studies to him. Most of these works, however, were of a reproductive nature, which resulted in the repetition of mistakes made by earlier researchers. Efforts to verify previous findings were rare, and there was no systematic search in published and archival sources. This article, based on broad library and archival research, presents new facts from the life of Paulus Legendorf, and also draws attention to erroneous information that has accumulated over the decades, which continued to be repeated during the presentation of the figure of Bishop Legendorf.

Translated by Aleksander Pluskowski

Dr Radosław Krajniak
Towarzystwo Naukowe w Toruniu
e-mail: radekrajniak@gmail.com

Źródła archiwalne*Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (AAWr)*

- Dokumenty z sygnaturami literowymi, G. 10a; G. 10b; Y. 15.
- Dokumenty w układzie chronologicznym, 1458, 15 październik, Rzym; 1459, 23 grudzień, Legnica.

Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (AAWO)

- Archiwum Biskupie, D 1; Eh 154–155.
- Archiwum Kapituły I, T 18; Ab 11/I
- Dokumenty Kapituły B 23; K1/16; L 83a.
- Dokumenty Varia 24

Archiwum Państwowe w Gdańsku (APG)

- Dokumenty Miasta Gdańska, 300D/42, nr 45, 68.

Archiwum Państwowe w Toruniu (APT)

- Akta Miasta Torunia, Dokumenty i listy, Katalog I, nr 1546, 1964.

Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz Berlin–Dahlem, XX. Hauptabteilung (GStA PK)

- Ordensbriefarchiv (OBA), nr: 9781, 9940, 10119, 10167, 10554, 10851, 11161, 11258, 11281, 11297, 11325, 11453, 11565, 11866, 12510, 13054, 14552, 14554, 14738, 14834, 15192, 15201, 15375, 15509, 15595, 15616, 15618, 15662, 15703, 15711, 15723, 15737, 15748, 15752, 15761, 15764, 15772, 15829, 15834, 15839, 15945, 16001, 16010.
- Pergamenturkunden, Schieblade LI Nr. 33.

Źródła drukowane

Acten

- 1886 *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, hrsg. v. M. Toeppen, Bd. 5, Leipzig.

Annaty

- 2002 *Annaty z Królestwa Polskiego w XV wieku (1421–1503)*, wyd. M. D. Kowalski, Kraków (Monumenta Poloniae Vaticana, t. X, Akta Kamery Apostolskiej, vol. IV).

Bull.Pol.

- 1995 *Bullarium Poloniae litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens*, t. 5 (1431–1449), ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, M. Kowalczyk, A. Wajs, H. Wajs, Rzym–Lublin

- 1998 *Bullarium Poloniae litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens*, t. 6 (1447–1464), ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, P. Sczaniecki, M. Kowalczyk, Rzym–Lublin
- 2006 *Bullarium Poloniae litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens*, t. 7 (1464–1471), ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, J. Smołucha, P. Stanko, Rzym–Lublin.

CDW

- 1935 *Codex diplomaticus Warmiensiis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*, Bd. 4, hrsg. v. V. Röhrich, F. Liedtke, H. Schmauch, Braunsberg.

Günther Otto

- 1907 *Die Aufzeichnungen des Thorner Pfarrers Hieronymus Waldau*, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, H. 49, ss. 221–251.

Jan Długosz

- 2009 *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, Księga dwunasta 1462–1480, Warszawa
- 2005 *Joannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Liber duodecimus 1462–1480, Cracoviae.

Liv. Urk.

- 1896 *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, Abt. 1, Bd. 10, begründet von F. G. v. Bunge, im Auftrage der baltischen Ritterschaften und Städte fortgesetzt von H. Hildebrand und nach ihm von P. Schwartz, Riga–Moskau.
- 1905 *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, Abt. 1, Bd. 11, hrsg. v. P. Schwartz, Riga–Moskau.
- 1910 *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, Abt. 1, Bd. 12, hrsg. v. P. Schwartz, A. v. Bulmerincq, Riga–Moskau.

MUL

- 1895 *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. 1, *Die Immatrikulationen von 1409–1559*, hrsg. v. G. Erler, Leipzig.
- 1897 *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. 2, *Die Promotionen von 1409–1559*, hrsg. v. G. Erler, Leipzig.

Metryka Uniwersytetu Krakowskiego

- 2004 *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508*, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska przy współpracy R. Grzesika, T. 1, Tekst; T. 2, Indeksy, Kraków.

Repertorium Germanicum

- 1985 *Repertorium Germanicum. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation*, Bd. 6 (1447–1455), bearb. v. J. F. Abert, W. Deeters, Tübingen.
- 1989 *Repertorium Germanicum. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation*, Bd. 7 (1455–1458), bearb. v. E. Pitz, Tübingen.
- 2000 *Repertorium Germanicum. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation*, Bd. 8 (1458–1464), bearb. v. D. Brosius, U. Scheschkewitz, Tübingen 1993; Bd. 9 (1464–1471), bearb. v. H. Höing, H. Leerhoff und M. Reimann, Tübingen.
- 2004 *Repertorium Germanicum. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation*, Bd. 5 (1431–1447), bearb. v. H. Diener und B. Schwarz, Tübingen.

SRP

- 1968 *Die Aufzeichnungen des Thorner Pfarrers Hieronymus Waldau*, w: *Scriptores rerum Prussicarum*, Bd. 6, hrsg. v. W. Hubatsch, bearb. v. U. Arnold, Frankfurt am Main, ss. 84–105.

SRW

- 1866 *Scriptores rerum Warmiensium oder Quellenschriften zur Geschichte Ermlands*, Bd. 1, hrsg. v. C. P. Woelky, J. M. Saage, Braunsberg.
- 1889 *Scriptores rerum Warmiensium oder Quellenschriften zur Geschichte Ermlands*, Bd. 2, hrsg. v. C. P. Woelky, Braunsberg.

Sommerfeldt Gustav

- 1907 *Drei Handfesten aus ehemals Lehdorffschem Gebiet, 1373, 1446, 1473, und einige die ältere Vergangenheit dieses Geschlechts betreffende anderweitige Urkunden, 1424, 1454, 1476, 1484*, Mitteilungen der Literarischen Gesellschaft Masovia, Jg. 12, ss. 142–153.

Vetera monumenta

- 1861 *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, T. 2, ed. Augustin Theiner, Rzym.

Związek Pruski

- 1949 *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce*. Zbiór tekstów źródłowych pod red. K. Górskiego, Poznań.

Literatura

Achremczyk Stanisław, Szorc Alojzy

- 1995 *Braniewo*, Olsztyn.

Białyński Grzegorz

- 2006 *Ród Prusa Kleca ze szczególnym uwzględnieniem rodziny von Pfeilsdorfów-Pilewskich*, Malbork.

Bieniak Janusz

- 1995 *Elita ziemi dobrzyńskiej w późnym średniowieczu i jej majątki*, w: *Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej*, red. O. Krut-Horonziak, L. Kajzer, Włocławek, ss. 23–59.

Biskup Marian

- 1959 *Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV wieku*, Warszawa.

- 1967 *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466*, Warszawa.

Bogucka Maria

- 1981 *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Warszawa.

Borawska Teresa

- 1996a *Legendorf Paweł h. Stango*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn, ss. 145–146.

- 1996b *Tostier (Coscier) Konrad*, w: *Słownik biograficzny kapituły warmińskiej*, red. J. Guzowski, Olsztyn, s. 255.

- 1996c *Życie umysłowe na Warmii w czasach Mikołaja Kopernika*, Toruń.

- 1997a *Legendorf Janusz*, w: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski t. 3, red. Z. Nowak, Gdańsk, s. 41.

- 1997b *Legendorf Paweł h. Stango*, w: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, t. 3, red. Z. Nowak, Gdańsk, s. 42.

- 2015 *Preußische Jura-Studenten an italienischen Universitäten vor 1525*, w: *Von Preußenland nach Italien. Beiträge zur kultur- und bildungsgeschichtlichen Vernetzung europäischer Regionen*, hrsg. v. M. Mersiowsky und A. Mentzel-Reuters, Innsbruck, ss. 85–115.

Brachvogel Eugen

- 1924 *Kleine Beiträge*, Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands, Bd. 22, ss. 151–165.

Chłosta Jan

- 2002 *Legendorf Paweł*, w: idem, *Słownik Warmii*, Olsztyn, ss. 198–199.

Chwietkiewicz Tomasz

- 2016 *O życiu doczesnym, geopolitycznych wyborach oraz losach pochówku biskupa warmińskiego Pawła Legendorfa*, w: *Warmia w Koronie – wokół drugiego pokoju toruńskiego*, Lidzbark Warmiński, ss. 31–54.

Drabina Jan

1977 *Prokuratorzy miasta Wrocławia na papieskim dworze w drugiej połowie XV wieku*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka, t. 32, nr 3, ss. 289–305.

1981 *Kontakty Wrocławia z Rzymem w latach 1409–1517*, Wrocław.

Eichhorn Anton

1860 *Geschichte der ermländischen Bischofswahlen*, Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands, Bd. 1, ss. 93–190.

1866 *Die Prälaten des ermländischen Domcapitels*, Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands, Bd. 3, ss. 305–397, 529–643.

Freytag Hermann

1900 *Preussen und das deutsche Nationalhospiz St. Maria dell' Anima in Rom*, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, H. 42, ss. 69–87.

1902 *Die Beziehungen der Universität Leipzig zu Preussen von ihrer Begründung bis zur Reformation 1409–1539*, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, H. 44, ss. 1–158.

Gąsiorowski Antoni

2000 *Kanonicy wrocławscy w najstarszej metryce kapitulnej (1435–1500)*, w: *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Studia nad pochodzeniem i funkcjonowaniem elity kościelnej*, red. A. Radziwiński, Toruń, ss. 9–51.

Gerlic Henryk

1993 *Kapituła glogowska w dobie piastowskiej i jagiellońskiej (1120–1526)*, Gliwice.

Gigilewicz Edward

2001 *Herby biskupów warmińskich*, Lublin.

2004 *Legendorf, Stango de Legendorf*, Mgowski, Paweł, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 10, Lublin, szp. 653–654.

Górski Karol

1972 *Legendorf Paweł h. Stango*, *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, ss. 1–3.

Hipler Franz

1875–1878 *Die Grabstätten der ermländischen Bischöfe*, Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands, Bd. 6, ss. 281–355.

Jackiewicz-Garniec Małgorzata

2016 *Zamek biskupów warmińskich w Lidzbarku Warmińskim w okresie wojny trzynastoletniej (1454–1466)*, w: *Warmia w Koronie – wokół drugiego pokoju toruńskiego*, Lidzbark Warmiński, ss. 55–68.

Janiszewska Mincer Barbara

1972 *Legendorf Fabian h. własnego*, *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 1.

Jähniß Bernhart

2001 *Paul Stange v. Legendorf*, w: *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 20, hrsg. v. H. G. Hockerts, Berlin, s. 106.

Jujeczka Stanisław

2006 *Duchowni średniowiecznej Legnicy. Studium prozopograficzne nad klerem diecezjalnym*, Legnica.

Jurkowlaniec Tadeusz

2015 *Nagrobki średniowieczne w Prusach*, Warszawa.

Karp Hans-Jürgen

1996 *Legendorf Paul Stange von*, w: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexikon*, hrsg. v. E. Gatz unter Mitwirkung von C. Brodtkorb, s. 412.

Kenkel Horst

1981 *Studenten aus Ost- und Westpreußen an außerpreußischen Universitäten vor 1815*, Hamburg.

Kętrzyński Wojciech

1874 *O narodowości polskiej w Prusiech Zachodnich za czasów krzyżackich. Studium historyczno-etnograficzne* (osobne odbicie z Pamiętnika Akademii Umiejętności w Krakowie), Kraków.

1882 *O ludności polskiej w Prusiech niegdyś krzyżackich*, Lwów.

Kopiczko Andrzej

2016 *Diecezja warmińska w czasie podpisania drugiego pokoju toruńskiego*, w: *Warmia w Koronie – wokół drugiego pokoju toruńskiego*, Lidzbark Warmiński, ss. 69–94.

Korytkowski Jan

1883 *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 2, Gniezno.

Kotarski Stefan

1948 *Olsztyn w czasie wojny trzynastoletniej*, Instytut Mazurski w Olsztynie. Komunikat Działu Informacji Naukowej, nr 6–7, s. 99–113.

Kowalska-Pietrzak Anna

2004 *Prałaci i kanonicy kapituły łączyczyckiej do schyłku XV wieku*, Łódź.

Kowalski Marek Daniel

2010 *Proventus Camerae Apostolicae debiti. Oplaty duchowieństwa polskiego na rzecz papieża w latach 1417–1484*, Kraków.

Krajniak Radosław

2013 *Duchowieństwo kapituły katedralnej w Chełmży do 1466 roku. Studium prozopograficzne*, Toruń.

2014 *Jeszcze o lekarzach w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach i ich karierach*, *Zapiski Historyczne*, t. 79, z. 3, ss. 157–171.

Leśnodorski Bogusław

1949 *Dominium warmińskie (1243–1569)*, Poznań.

Manikowska Halina

2008 *Jerozolima–Rzym–Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza*, Wrocław.

Marchwiński Roman

1994 *Paweł Legendorf*, w: S. Achremczyk, R. Marchwiński, J. Przeracki, *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn, ss. 73–75.

Mülverstedt George Adalbert von

1856 *Ursprung und Alter des Gräflich v. Lehndorffschen Geschlechts. Eine historisch-genealogische Abhandlung*, *Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter. Andere Folge*, Bd. 9, ss. 1–30, 89–110.

Niesiecki Kasper

1839–1846 *Herbarz Polski*, t. 1, Lipsk.

Nitecki Piotr

1992 *Legendorf Paweł*, w: idem, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa, ss. 120–121.

2000 *Legendorf Paweł*, w: idem, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*. Wydanie drugie poprawione i uzupełnione, Warszawa, s. 243.

Nowak Zenon

1961 *Rozwój przestrzenny miasta Bisztyńska*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 3, ss. 376–384.

Oesterreich Marcin, Treter Tomasz, Treter Maciej

2008 *Kronika Lidzbarska*, wydał krytycznie C. P. Woelky, przełożył bp J. Wojtkowski, Olsztyn.

Oracki Tadeus

1988 *Legendorf Paweł*, w: idem, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, t. 2, Olsztyn, ss. 7–8.

1963 *Legendorf Piotr Paweł*, w: idem, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla od połowy XV w. do 1945 roku*, Warszawa, ss. 161–162.

Poschmann Adolf

1942–1944 *Paul Stange von Legendorf*, w: *Altpreußische Biographie*, hrsg. v. Ch. Krollmann, Bd. 2, Königsberg, s. 491.

Prussia scholastica

1895 *Prussia scholastica. Die Ost- und Westpreussen auf den mittelalterlichen Universitäten*, gesammelt von M. Perlbach, Braunsberg.

Przeracki Jerzy

2016 *The Warmian Prince-Bishop Paul Legendorf (CA. 1410–1467). Between the Teutonic Order and Poland*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 4, ss. 727–768.

2018a *Biskup warmiński Paweł Legendorf (ok. 1410–1467). Między zakonem krzyżackim a Polską*, Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie, nr 8, ss. 214–260.

2018b *Paweł Legendorf*, w: *100 wybitnych postaci Warmii i Mazur w stulecie niepodległości Polski*, red. S. Achremczyk, J. Kielbik, Olsztyn, ss. 20–21.

Ptak Jan

1997 *Wojskowość średniowiecznej Warmii*, Olsztyn.

Röhrich Victor

1897 *Ermland im dreizehnjährigen Städtekriege*, Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands, Bd. 11, ss. 337–489.

Schmauch Hans

1938 *Die kirchenpolitischen Beziehungen des Fürstbistums Ermland zu Polen*, Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands, Bd. 26, ss. 271–337.

Sikorski Jerzy

1978 *Monarchia Polska i Warmia u schyłku XV wieku. Zagadnienia prawno-ustrojowe i polityczne*, Olsztyn.

2008 *Paweł Legendorf*, w: *Poczet biskupów warmińskich*, red. S. Achremczyk, Olsztyn, ss. 73–78.

Słownik historyczno-geograficzny

1971 *Słownik historyczno-geograficzny ziemi chełmińskiej w średniowieczu*, oprac. K. Porębska przy współpracy M. Grzegorza, red. M. Biskup, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

Smołucha Janusz

2005 *Spór o biskupstwo warmińskie w czasie wojny trzynastoletniej na tle stosunków Polski z papieżem w połowie XV wieku*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne, z. 132, ss. 47–55.

2008 *Polityka kurii rzymskiej za pontyfikatu Piusa II (1458–1464) wobec Czech i krajów sąsiednich. Z dziejów dyplomacji papieskiej w XV wieku*, Kraków.

Sohn Andreas

1997 *Deutsche Prokuratoren an der römischen Kurie in der Frührenaissance (1431–1474)*, Köln–Weimar–Wien.

Szorc Alojzy

2010 *Wybór biskupa warmińskiego przez Kapitułę Warmińską w teorii i praktyce*, w: *Warmińska kapituła katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, red. A. Kopiczko, J. Jezierski, Z. Żywica, Olsztyn, ss. 233–255.

Szweda Adam

2016 *II pokój toruński*, w: *Toruń miastem pokoju. II pokój toruński*, red. P. Oliński, W. Rozynkowski, Toruń, ss. 48–59.

Szybkowski Sobiesław

2006 *Kujawska szlachta urzędnicza w późnym średniowieczu (1370–1501)*, Gdańsk.

2007 *O potomstwie kasztelana dobrzyńskiego Andrzeja z Woli i Radzików*, w: *Odkrywczy, princepsi, rozbójnicy*, red. B. Sliwiński, Malbork, ss. 283–298 (Studia z dziejów średniowiecza, nr 13).

2018 *Kościeleczy ze Skępego herbu Ogon i ich protoplaści. Studium z dziejów późnośredniowiecznej rodziny możnowładczej*, Gdańsk.

Uruski Seweryn

1911 *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. VIII, Warszawa.

Wróblewska Kamila

1966 *Późnogotycka brązowa płyta nagrobna biskupa warmińskiego Pawła Legendorfa*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, nr 1, ss. 99–126

1981 *Kultura artystyczna Warmii i Prus Krzyżackich u schyłku XV i na początku XVI wieku*, w: *Dzieje Warmii i Mazur w zarysie*, T. 1, *Od pradziejów do 1870*, Warszawa, ss. 167–187.

INSTYTUT PÓŁNOCNY
IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO